

Vasfı Mahlaslı Őairlerden Nazillili Ali Gâlib Vasfı Efendi ve
Bazı Manzumeleri

Mehmet Şamil BAŞ

Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk İslam
Edebiyatı Anabilim Dalı, Rize Türkiye

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3171-4909> ROR ID: <https://ror.org/0468j1635>
mehmetsamil.bas@erdogan.edu.tr

Atıf Bilgisi: Baş, Mehmet Şamil. "Vasfı Mahlaslı Őairlerden Nazillili Ali Gâlib Vasfı Efendi ve Bazı Manzumeleri". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 32 (Temmuz 2024), 174-234. <https://doi.org/10.15247/devdergisi.1474741>.

Geliő Tarihi	28.04.2024
Kabul Tarihi	22.05.2024
Yayım Tarihi	01.07.2024
Değerlendirme	İki Dıő Hakem / Çift Taraflı Kõrleme
Araştırma Makalesi	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalıőmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Etik Beyan	
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	divanedebiyatidergisi@gmail.com
Çıkar Çatıőması	Çıkar çatıőması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dıő fon kullanılmamıőtır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalıőmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

ÖZET

Mutasavvif şahsiyetler bir tarikatta sadece şeyhlik makamında bulunmamış aynı zamanda manzum ya da mensur eser telif verme gayretiyle bağlı buldukları tasavvufî yolun inceliklerini anlatmaya çalışmışlardır. Söyledikleri manzumeler dilden dile aktarılmış, yazıya dökülenler gelecek kuşaklara yadigâr kalmıştır. Bu yolda eser kaleme alan mutasavvif şairlerin pek çoğu dinî ve tasavvufî edebiyat sahasında dîvân sahibi müelliflerdir. Dîvân sahibi bu müelliflerin büyük bir kısmının çalışmaları gün yüzüne çıkartılıp hayat hikâyeleri ve eserleri akademik çalışmalara konu olmuştur. Bu şahsiyetlerden biri de Nazilli'deki Uşşâkî tekkesinin ikinci şeyhi Ali Gâlib Vasfî'dir. Babası Muhammed Zühâdî Nazillivî, Abdullah Sahaladdin Uşşâkî'nin halifesi olup Uşşâkî tarikatının Nazilli'den bölgeye yayılmasında öncü bir isim olarak bilinir. Muhammed Zühâdî'nin ilk hâlîfesi Karacasulu Yemezzâde Süleyman Rüşdî olup diğer hâlîfesi ise oğlu Ali Gâlib Vasfî'dir. Kaynaklar, Vasfî'nin Arapça, Farsça ve Türkçe manzumelerinin ve külliyatının olduğunu ifade etmektedir. Ancak Vasfî'nin manzumeleri ve külliyatına dâir şimdiye kadar yeterli bir çalışma ortaya konulamamıştır. XVIII. ve XIX. asırları idrak eden ve yüz on yedi yıl hayat sürmüş olan Ali Gâlib Vasfî'nin dağınık durumdaki manzumelerinin hangileri olduğunu tespit edilmesi önemlidir. Bu makale, Ali Gâlib Vasfî'ye ait olmadığı hâlde onun adına arşivlenmiş diğer Vasfî mahlaslı manzumelerden müellifin manzumelerini ayırmakta ve diğer Vasfî mahlaslı şairlerin kimler olduğunu tespit etmektedir. Ayrıca bu çalışmada Ali Gâlib Vasfî'nin hayatına dair malumat ele alınmış ve müellifin vefatına dair verilen farklı tarihler konusu çözüme kavuşturulmuştur. Müellifin biyografisine dair malumat ile muakkibleri ve halk arasında anlatılanlar bir araya toplanmıştır. Makalede, son olarak, Ali Gâlib Vasfî'nin değişik kaynaklarda yer alan 22 manzumesi tespit edilmiş ve bu manzumelerin metinleri verilmiştir..

Anahtar Kelimeler: Türk İslam Edebiyatı, Ali Gâlib Vasfî, Nazilli, Uşşâkî, Tasavvuf Şiiri.

Ali Gâlib Vasfî Efendi from Nazilli, One of The Poets With The Pseudonym Vasfî, And Some of His Poems

Mehmet Şamil BAŞ

Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan University Faculty of Theology Turkish-Islamic Literature, Rize Türkiye

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3171-4909> ROR ID: <https://ror.org/0468j1635>
mehmetsamil.bas@erdogan.edu.tr

Citation: Baş, Mehmet Şamil. "Ali Gâlib Vasfî Efendi from Nazilli, One of the Poets with the Pseudonym Vasfî, and Some of His Poems". *The Journal of Ottoman Literature Studies*, 32 (July 2024), 174-234. <https://doi.org/10.15247/devdergisi.1474741>.

Date of Submission 28.04.2024

Date of Acceptance 22.05.2024

Date of Publication 01.07.2024

Peer-Review Double anonymized - Two External

Research Article

Ethical Statement It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Plagiarism Checks Yes - Turnitin

Complaints divanedebiyatidergisi@gmail.com

Conflicts of Interest The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Copyright & License Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

ABSTRACT

Sufi personalities not only held the position of sheikh in an order, but also endeavoured to explain the subtleties of the Sufi path to which they were affiliated by producing works in verse or prose. Their poems have been passed down from language to language, and the written ones have remained as heirlooms for future generations. Most of the Sufi poets who wrote works in this way are authors who have dîvâns in the field of religious and Sufi literature. The works of most of these poets who owned divâns have been unearthed and their lives and works have been the subject of academic studies. One of these names is Ali Gâlib Vasfî, the second sheikh of the Uşşâkî lodge in Nazilli. His father, Muhammed Zühdî Nazillivî, was the caliph of Abdullah Sahaladdin Uşşâkî and the pioneer's name in the spread of the Uşşâkî sect from Nazilli to the region. His first caliph was Karacasulu Yemezzâde Süleyman Rüşdî; His other caliph was his son Ali Galib Vasfî. Sources about Vasfî state that he has poems and collections in Arabic, Persian and Turkish. However, a sufficient study on Vasfî's poems and collection has not been put forward so far. It is important to determine which are the scattered poems of Ali Gâlib Vasfî, who lived for 117 years in the 18th and 19th centuries. This article has determined who the poets with the pseudonym Vasfî are to separate the poems of Ali Gâlib Vasfî from the poems with the pseudonym Vasfî that are archived in his name even though they do not belong to Ali Gâlib Vasfî. Ali Gâlib clarified Vasfî's erroneously given death date. He gathered together information about his life and what was said about him. Finally, 22 poems of Ali Gâlib Vasfî from different sources were identified and the translated texts of these poems are given in the article.

Keywords: Turkish Islamic literature, Ali Galib Vasfî, Nazilli, Usshaki, Sufi Poetry.

Giriş

Şeyh Ömer el-Halvetî'ye (ö. 800/1397-98) nisbetle kurulan Halvetiyye tarîkatı, tarîkatın ikinci pîri kabul edilen Seyyid Yahya-yı Şîrvânî'nin (ö. 868-869/1464-65) hâlifeleri vasıtasıyla dört ana kola ayrılmıştır. Bu kollar; Dede Ömer Rûşeni (ö. 892/1487) ile *Rûşeniyye*, Mehmed Çelebi Cemâl (ö. 899/1494) ile *Cemâliyye*, Şemseddin-i Sivâsî (ö. 1006/1597) ile *Şemsiyye* ve Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin Marmaravî (ö. 910/1504) ile *Ahmediyye* adlarını almıştır (Uludağ 1997: 393-394). Bu dört koldan biri olan *Ahmediyye* şubesi de Marmaravî'nin hâlifeleri ile İbrahim Ümmî Sinan (ö. 958/1551), Mahfî Ramazan Efendi (ö. 1025/1616) ve Niyazî Mısırî (ö. 1105/1694) ile *Sinâniyye*, *Razamaniyye* ve *Mısrîyye* kollarına ayrılmıştır. Marmaravî'nin diğer hâlifesi Hasan Hüsameddîn-i Uşşâkî (ö.1001/1592-1593) ile de Halvetiyye'nin *Uşşâkiyye* kolu kurulmuştur. 16. yüzyılda Hüsameddîn Uşşâkî ile Uşşâk'ta filizlenen daha sonra İstanbul'a taşınarak İstanbul merkezli bir tarikat görünümüne kavuşan *Uşşâkiyye* de farklı kollara ayrılarak 17. yüzyıldan itibaren etkisini hissettiren bir tarikat olmuştur. Bu kollar Ahmed Câhidî (ö. 1070-1659) ile *Câhidiyye*, Muhammed Cemaleddin-i Uşşâkî (ö. 1164/1750) ile *Cemâliyye* ve Abdullah Salâhaddin-i Uşşâkî (ö. 1197/1782-83) ile tesis edilen *Salâhiyye*'dir (Kılıç 2012: 232-233).

Uşşâkîliğin *Salâhiyye* kolu Abdullah Salâhaddin-i Uşşâkî'nin halifeleri ile İstanbul dışına çıkarak Rumeli ve özellikle Ege bölgesinde yaygın tarikatlardan biri hâline gelmiştir. Bunda en önemli etki Abdullah Salâhaddin-i Uşşâkî'nin halifesi Muhammed Zühdi Nazillivî'dir (ö. 1221/1806-07). 18. yüzyılda Salâhî'nin en tanınmış hâlifesi olarak bilinen Muhammed Zühdi ile Nazilli'de yayılmaya başlayan Uşşâkîlik tarikatı onun hâlifeleri ile Nazilli merkez olmak üzere yakın şehir merkezleri olan Güzelhisar (Aydın), Karacasu, Bozdoğan, Turgutlu, Tire ve hatta Gelibolu'ya ulaşmış (Kılıç 2012: 233; Şengün 2020: 15); Ömer Hulûsî Efendi ile *Nazenin-i Uşşâkîlik* (Baş 2021) neşvesine ve Ahmed Talib-i İrşâdî ile de *İrşâdiye* şubesine (Çavuşoğlu 2017: 2) ayrılmıştır.

Abdullah Salâhaddin-i Uşşâkî'den sonra zamanla inkisara uğrayan İstanbul'daki Uşşâkî tarikatını da Nazilli'deki Uşşâkî şeyhleri ve onların halifeleri ile canlandırılmaya muvaffak olmuştur. 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Aydın vilayeti sınırları içinde yer alan 152 tekkeden 38'inin

Uşşâkî tekkesi olması ve bu Uşşâkî tekkelerinin 7'sinin Nazilli'de bulunuyor olması (Cavid 2010: 401-413) Nazilli'nin uşşâkiliğin kilit konumdaki merkezlerinden biri olduğunu göstermektedir.

Nazilli'deki ilk Uşşâkî Şeyhi Muhammed Zühdî'nin büyük oğlu olan Ali Gâlib Vasfî Efendi de bu Uşşâkî gülünü tutan tarikat büyüklerindedir. Sadık Vicdânî onun adını Halvetiliğin Uşşâkî Őubesindeki “*Şeyh Cemal, Şeyh Salâhaddin, Şeyh Muhammed Bedreddin, Şeyh Ali Gâlib Vasfî, Şeyh Muhammed Zühdî, Şeyh Süleyman Rüşdî, Şeyh Ömer Hulûsî, Şeyh Őehâbeddin, Şeyh Fethi, Şeyh Muhammed Emîn-i Tevfikî, Şeyh Hüseyin Hakkî*” (Vicdânî 1338: 105) ile birlikte “pîrlerden ve erbâb-ı aşk u muhabbet ehli” arasında zikretmektedir.

1. Vasfî Mahlaslı Őairler

Ali Gâlib Vasfî'nin hayatının ve manzumelerinin izini sürerken Vasfî mahlası taşıyan pek çok Őairle karşılaştık. Her ne kadar mahlaslar Şairleri birbirinden ayırıcı bir isim olarak kullanılsa da aynı mahlasın benzer türde manzumeler kaleme alan Őairlerce kullanılması, aynı mahlasın kullanıldığı farklı Şairlere ait manzumelerin sonraki asırlarda tek bir Őaire ait olduğu yanlışısını beraberinde getirmiş ve bu sebeple mahlas ve eserlerin birbirine karışması kaçınılmaz hâle gelmiştir. Yunus mahlası taşıyan bütün manzumenin Yunus Emre'ye aidiyeti düşünceci bu kabildendir. Benzer Şekilde kütüphane katalog kayıtlarında yalnızca mahlastan hareketle eserin hangi Őaire ait olduğunun belirlenmesi de ciddi bir mesele olmaya devam etmektedir. Vasfî mahlasını kullanan Ali Rıza Vasfî'nin manzumelerinin İBB Atatürk Kitaplığı, Nadir Eserler bölümü, Bel_Yz_K.000574'te Ali Galib Vasfî adıyla kataloglanması da Şiir-Şair ilişkisi açısından hatalı sonuçların ortaya çıkabileceğine dair küçük bir örnektir.

Vasfî mahlaslı diğer Şairlerin Őiirleriyle Ali Gâlib Vasfî'nin Şiirlerinin birbine karışma ihtimalini ortadan kaldırmak için, tesbit edebildiğimiz kadarıyla, Ali Gâlib Vasfî dışında kaynaklarda Vasfî mahlasını kullanan, 14 Şair hakkında kronolojik sıraya göre pek ayrıntıya girmeden bilgiler aktarılacaktır.

Bununla birlikte manzumeleri bir yandan Ali Gâlib Vasfî'ye izafe edilen diğer yandan da Âşık Vasfî mahlasıyla başka bir şair olduğu izlenimi uyandıracak şekilde kaydedilen Ali Rıza Vasfî hakkında daha detaylı durulacaktır.

1.1. Vasfî (1454?-1514)

Vasfî, Sehî Bey ve Riyazî'nin tezkirelerine göre; Serez civarında Temurhisar (Demirhisar) kasabasında doğdu. Medrese eğitimi sonrası kadılık görevinde bulundu. Hadım Ali Paşa ve Koca Mustafa Paşa tarafından himaye edildi. Kadılık görevi sırasında zindana atıldı. II. Bâyezid döneminde Malkara'daki kadılığı sırasında vefat etmiştir. Çeşitli mecmualardaki manzumeleri bir araya getirilmek suretiyle *Dîvân'ı* (Çavuşoğlu 1980) yayımlanmıştır (Ünver 2007a: 502; Köksal 2022).

1.2. Abdurrahim-zâde Mustafa Vasfî (?-1595)

Abdurrahim-zâde Mustafa Vasfî, dîvân şairi ve hattatdır. İstanbul doğumludur. Kınalızâde Abdurrahim Kiramî Efendi'nin (ö. 1574) oğludur. Çocuk sayılacak yaşta iken babası vefat edince kendisini amcasının oğlu olan tezkire yazarı Hasan Çelebi yetiştirdi. Zekeriya Efendi'den mülazım olup kadılık görevinde bulundu. Kabri Edirne'de, amcası Alaaddin Ali Efendi'nin yanındadır. Tezkirelerde manzumelerine verilen örneklerde şiiri kadar yazısının da güzel olduğuna değinilmektedir (Ünver 2007c: 502; Karagözlü 2020).

1.3. Vasfî (16. yy.)

16. yüzyılda yaşayan Vasfî, Halep doğumludur. Genç yaşta İstanbul'a seyahet edip dönemin şair ve din adamlarının meclislerinde bulundu. Arapça ve Farsçaya vukufiyeti vardır. Ahdî, *Gülşen-i Şu'arâsı*'nda iki şiir örneği vererek Vasfî'nin huyunun ters ve geçimsiz bulmakla birlikte sesinin güzel, şiirlerinin âşıkâne olduğuna değinmektedir. Örnek verilen manzumelerinden biri atasözleri ile doludur (Cunbur 2007a: 502; Aksoyak 2020a).

1.4. Vasfî (16. yy.)

16. yüzyılda yaşayan Vasfî, bugünkü kuzey Yunanistan'da Arnavutluk ve Makedonya sınırlarına yakın bir bölgede yer alan Göllükesriye'de (Kesriye / Kastoria) doğdu. Güzel ve ahenkli şiirlerine örnek Âşık Çelebi tezkiresinde yer almaktadır (Ünver 2007c: 502; Kılıç 2020).

1.5. Seyyid Hafız Ali Vasfî (19. yy.)

Kaynaklarda adı geçmeyen Ali Vasfî hakkındaki malumat Ayten Yıldırım'ın yüksek lisans teziyle gün yüzüne çıkmıştır. Yıldırım'a göre, II. Mahmud dönemi şairlerinden olan Ali Vasfî'nin adı tez konusu olan *Güft-i Vasfî* adlı eserinin hatimesinde "*Seyyid Hafız Ali Vasfî b. Mehmed*" şeklinde geçmektedir. Babasının adı Mehmed olan şair, Rıfâî tarikatına mensuptur. şeyhi Hâfız Hasan Efendi'dir. Dönemin devlet adamlarından Silistre Valisi İbrahim Paşa ve dönemin diğer paşalarından Sâlim Paşa, Rüşdî Paşa, Salih Paşa, Abdülkerim Paşa, Pehlivân Paşa ve Muhammed Naîm Paşa'ya yazdığı şiirler dolayısı ile 18. yüzyılın ikinci yarısında doğup 19. yüzyılın ilk yarısında vefat ettiği düşünölmektedir. Manzumelerinden 1813 ve 1818'te Varna'da; 1820'de Silistre'de, Varna şehrinin kazası olan Balçık'ta, Köstendil sancağının kazası olan Misivri'de, Moldova sınırları içinde yer alan Bender'de ve İstanbul'da Tophane mevkiinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Bazı manzumeleri Arapça ve Farsça söyleyişler içermekle birlikte şiirinde şeyh Gâlib'in etkisi görölmektedir. İstanbul Sadberk Hanım Müzesi Hüseyin Kocabaş Koleksiyonu'nda yer alan ve telif tarihi H. 21 Rebî'ü'l-evvel 1235/ M. 7 Ocak 1820 *Güft-i Vasfî*'de 36'sı kaside ve 150'si gazel olmak üzere tarih manzumelerini de içeren 210 manzume yer almaktadır (Yıldırım 2020).

1.6. Rüstem Vasfî Efendi (?-1853-54)

Rüstem Vasfî Efendi, Sofya doğumludur. İsfendiyaroğulları sölalesine mensuptur. Çocukluğunda Vidin'e göçmüştür. 1843 yılında İstanbul'a gelip Fatih Camii civarında yer alan Kıbrıslı Abdullah Efendi Medresesi'nde kalarak Arapçayı tahsil etti. Ölümü hakkındaki kayıt

Sicill-i Osmanî'ye göre hicrî 1270 (1853-54) yılıdır. Âlim bir şahsiyet olarak tanındı. *Fatin Tezkiresi*'de bazı şiirlerinden örnekler verildiği yıllarda hayattaydı (Ünver 2007d: 503; Kaplan 2020a).

1.7. Mehmed Sâlih Vasfî Efendi (1807-1862)

Asıl adı Mehmed Sâlih olup Vasfî mahlasını kullanan Mehmed Sâlih Vasfî Efendi 12 Rebiülevvel 1222'de (20 Mayıs 1807) İstanbul'da doğdu. Suyolcular kethüdası olan Hasan Efendi'nin oğlu olduğundan dolayı Suyolcuzâde diye tanındı. Sesi güzeldi. Bu sebeple bir yıl (1819) Halet Efendi'ye müezzinlik hizmetinde bulundu. 1820'de çırak olarak girdiği Saray'da hâcegân rütbesine yükseldi. İslimye'de kaymakmamlık görevinde bulundu. İstanbul'da çuha fabrikasında görevlendirildi. Beşiktaş'taki evinde musîkî ile meşgul oldu. 1862 yılında vefat etti. Nişantaşı Şeyh Mezarlığı'na defnedildi. Şiirlene dâir bir örnek *Fatin Tezkiresi*'nde yer almaktadır (Ünver 2007e: 503; Aksoyak 2020b).

1.8. Ahmed Vasfî (1832-1876)

Ahmed Vasfî 1832 Kütahya doğumludur. İlyaszâde Mehmed Ali Ağa'nın oğludur. Doğırları Hoca Osman Efendi ve Mühürdâr Hacı Hasan Efendi'nin talebesidir. Arapça ve Farsçanın yanı sıra şahsî gayretleriyle Fransızca'yı da öğrenmiştir. Tahrirat kalemi kâtipliği hizmetinde bulundu. *Dîvân*'ı dışında Kütahya'daki bazı binaların kitabelerinde yer alan tarih manzumelerini de kaleme almıştır. Nedîm ve Nâbî çizgisinde görülen Ahmed Vasfî, 19. yüzyılın başarılı divan şairleri arasında sayılmaktadır. *Dîvân*'ının bilinen tek nüshası M. Fatih Köksal özel kütüphanesindedir (Köksal 2020).

1.9. Vasfî (19. yy.)

19. yüzyılda yaşayan ve asıl adı bilinmeyen Vasfî, Trabzon doğumludur. Vasfî mahlasını kullanmıştır. Doğum ve ölüm tarihleri hatta gerçek adıyla ilgili bilgiler araştırılmaya muhtaçtır. Trabzon'daki mezar kitabeleri hakkında çalışması bulunan Murat Yüksel en erkeni 1846 ve en sonuncusu 1878 tarihi gösteren altı mezar taşı kitabesinde Vasfî'nin tarih manzumelerini gün yüzüne çıkarmış ve onu Osmanlı Dönemi Trabzonlu

şairler arasında zikretmiştir (Yüksel 1993: 113-118). Yazdığı tarih manzumeleri ve onların dışında Trabzonlu şairlerden Malkoçzâde Hacı Mehmed Efendi'nin bir gazeline yaptığı tanzir, onun klasik şiirin mazmunlarına ve mecazlarına hâkim olduğunu ve edebî sanatları başarılı şekilde kullandığını göstermektedir (Yüksel 2007: 503; Kesik 2020).

1.10. Seyyid Ali Vasfî Efendi (?-1896)

Seyyid Ali Vasfî Efendi, mutasavvıf bir dîvân şairi olup İstanbul'da doğmuştur. Bazı eserlerinde Tekelizâde sanını kullanmıştır. Tarikat-ı Kadiriye'ye mensuptur. Şûrâ-yı Devlet'te başkâtiplik yapmıştır. Bu görevi sırasında vefat etmiş ve Sünbül Efendi mezarlığına defnedilmiştir. *Osmanlı Müellifleri'*nde şiirine örnek verilmiştir. Eserleri arasında *Kaside-i Münferice Şerhi* ve Halvetiye tarikatı Bekriye şubesinin kurucu ismi olan Mustafa Bekri Efendi'nin *Salavat-ı Meşişiye Şerhi'*nin çevirisi zikredilmektedir (Cunbur 2007c: 503).

1.11. Şeyh Ali Vasfî Efendi (1851-1910)

Dîvân şairi ve yazar olan Şeyh Ali Vasfî Efendi 1851 yılında İstanbul'da doğdu. Babası Kefevî Tekkesi şeyhi Muhammed Râşid İstanbullî'dir. Kur'ân-ı Kerîm'i, Arapça, Farsça ve Türkçe imlâyı babasından öğrenmiştir. Vasfî mahlasının yanında Bekrî mahlasını da kullanmıştır. İyi bir tahsil gördü. Babasının vefatı sonrasında 1866 yılında Kefevî Tekkesi şeyhliğinde bulundu. Nakşibendî tarikine mensuptur. Edebî makaleleri ve manzumeleri *Tercümân-ı Hakikât*, *Saâdet* ve *Mürüvvet* gazetelerinde yer aldı. Muallim Nâcî'nin takdir ettiği kimselerden olması, şiirini ve nesrini güzelleştiren etkenlerdendir. Muallim Nâcî'nin vefatı sonrası *Yadigâr-ı Nâci* isimli kitabını ilavelerle tekrar yayımladı. Fatih Merkez Rüşdiyesi'nde de dersler veren Şeyh Ali Vasfî Efendi, 23 Mayıs 1910 tarihinde vefat etti. Pek çok eseri olan Şeyh Ali Vasfî'nin eserleri matbudur. Şiir kitapları *Cezbât* (1311) ve *Fez-âbâd'*tir (1308). Bunların dışında *Bârîka* (1307), *Bedâyi'* (1310), *Hikemiyyât-ı İslâmiyye* (1304), *Levâmi'* (1307), *Mekâtib-i Rüşdiye Üçüncü Senesine Mahsûs Nahv-ı Osmânî* (1314), *Metâli'* (1314), *Muharrerât-ı Şeyh Vasfî* (1324), *Muhâzarât* (1318), *Münşe'ât-ı Şeyh Vasfî* (1316), *Reyâhîn* (1305), *Sarf-ı Osmânî (İbtidâilere Mahsus)* (1317), *Sevâti'* (1311) ve *Şöyle Böyle*

(1302) isimlerinde kimisi ders kitabı kimisi sarf-nahiv kitabı olan eserleri bulunmaktadır (Kurul 2007: 503-504; Arslan 2020). Müellife ve eserlerine dair üç yüksek lisans tezi (Taştan 2009; Uysal Boşça 2010; Akın 2022) ve bir doktora tezi yapılmıştır (Gökçe 2014).

1.12. Ali Rıza Vasfî Efendi (?-1912-1913)

Ali Rıza Vasfî Efendi Kuzey Makedonya'nın güneybatısında yer alan Mânâstır'da Rıfâî Tekkesi'nin şeyhidir. Müridlerinin çokluğuyla şöret bulmuştur. Manzumelerinde melâmî neşveye vurgu yapan Ali Rıza Vasfî, bu melâmî neşveyi üçüncü dönem melâmiliğin kurucusu ismi olan Muhammed Nûr'l-Arabî'den (1813-1888) almıştır. Daha sonra Muhammed Nûr'un halifelerinden 1892'de vefat eden Ahmed Sâfî Efendi'ye intisab etmiş ve ondan hilafet almıştır. Ali Rıza Vasfî'nin vefat tarihi 1912'dir. Kabri Mânâstır Rıfâî Tekkesi'ndedir (Bolat 2015: 53; Alagöz 2018: 26).

Abdülbaki Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmiler* adlı eserinde Ali Rıza Vasfî hakkında verdiği bir-iki cümlelik bilgiler arasında onun Manastırlı olduğunu ve 1331'de vefat ettiğini söyledikten sonra risâlelerini bulamadığını zikreder (Gölpınarlı 1931: 314).

Gölpınarlı, Ali Rıza Vasfî'den ayrı olarak aynı eserinde Âşık Vasfî başlığı altında *“kitabımızı bitirirken bir de Melâmî halk şairinden bahsedeceğiz. “Âşık Vasfî” adıyla anılan bu zât, Avrethisar kazasının “Maya dağ” karyesindedir. Gençliğinde seyahata çıkıp Mısır'a gitmiş, bilâhara memleketine gelerek saziyle âşıklara meydan okumağa başlamış, nihayet 1297'de Seyyid'le beraber hacca giden kafileye karışıp Hicaz'a giderek Hacı olmuştur. Hac yolunda Seyyid'e bîat etmiş ve huzurunda saziyle şu ilahiyi söylemiştir.”* diyerek *“Kapladı her yanı, doğdu Nurullah”* diye başlayan ve *“Keşfetti vücudu el-hamdü lillah”* mısraıyla biten beş bendlik şiire yer vermiştir. Devamında ise Âşık Vasfî diye bahsettiği kişi hakkında *“Muhammed Nûr ile beraber Hac'dan avdet ettikten sonra İsnefçe tekkesinde oturan Âşık Vasfî eş'ârını bir dîvan hâlinde cem'etmiş ve tekkeye vakfeylemiş de bu dîvan, maalesef istilâda tekkede yanmış ve şiirlerinin bir kısmı melâmilerde kalmıştır. Âşık Vasfî hürriyetin ilanından evvel vefat etmiştir.”* diyerek *“Meyhane-i aşk meykeşleriyüz”* (Gölpınarlı 1931: 338-339) diye başlayan ikinci bir manzumesine yer vermiştir.

Aldülbaki Gölpınarlı'nın halk şairi Âşık Vasfı olarak bahsettiği kişi aslında aynı eserinin 314. sayfasında zikrettiği Manastırlı Ali Rıza Vasfı'dır. Âşık Vasfı için zikrettiği Avrethisar'ın Maya Dağ köyü (bugünkü adıyla Fanos) Manastır vilayetinin sınırları içindedir. Ali Rıza Vasfı'nın ölüm tarihi için belirttiği 1331 (1912-1913) tarihi Âşık Vasfı için hürriyetin ilanından evvel diyerek 23 Temmuz 1908'den önceye çeker. Bu vefat tarihi, problemlili ve çözüme muhtaç bir konudur.

Âşık Vasfı'nın yanmış şiirlerinden 80 tanesini Gölpınarlı bir araya topladığını belirtmektedir (Gölpınarlı 1931: 339). Gölpınarlı'nın örnek verdiği şiirler İBB Atatürk Kitaplığı Nadir Eserler bölümü Bel_Yz_K.000574'te kayıtlı mecmuada da yer almaktadır. Ne var ki kütüphane kaydında bu şiirlerin aidiyeti "*İlahiler / Ali Galib Nazillili (ö. 1216 H.)*" şeklinde geçmektedir. 10 varaklık bir hacme sahip olan bu mecmuada Vasfı mahlaslı 11 manzume vardır. Son manzumeden sonra "*Sene 1317 Muharrem*" tarihi kayıtlıdır. Manzumelerde melâmî tarikatının öne çıkartıldığı, Muhammed Nuru'l-Arabî'nin adının sıklıkla geçtiği ve onunla yaptığı hac seyahatine değindiği bir manzume de yer almaktadır. Dolayısı ile bu mecmuadaki manzumelerin Nazillili Ali Galib Vasfı'ye ait olmadığı açıktır.

Ali Galip Vasfı'nın manzumelerinin izini sürerken İBB Atatürk Kitaplığı Nadir Eserler bölümü Bel_Yz_K.000590'da kayıtlı şiir mecmuasında yer alan Vasfı mahlaslı şiirlerin de Ali Rıza Vasfı'ye ait şiirler olduğunu tesbit ettik. Bu yazmanın sonunda 24/12/60 tarihi ve 5 Temmuz 1961'de vefat eden Osman Nuri Ergin'in (Sayar 1995: 297) imzası vardır. Hemen üstünde Osman N. Ergin'in eser üzerinde vefatına yakın bir dönemde inceleme yaptığı ve eski harflerle "*...bunun içindeki şiirlerden daha doğrusu nazımdan 68 tanesi ... Vasfı'nındır*" yazdığı anlaşılmaktadır. Eser üzerinde henüz bir çalışma henüz yapılmamıştır.¹

1.13. Vasfı Muhammedcan Muhtarov (1908-1971)

Vasfı Muhammedcan Muhtarov 1908 yılında Buhara'da doğmuştur. Özbekistanlı gazeteci şair ve tercümandır. Genç yaşından beri edebiyatla

¹ Makalemiz sırasında Âşık Vasfı ya da diğer adıyla Ali Rıza Vasfı olduğunu tesbit ettiğimiz bu müellifin hayatı ve manzumeleri Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde Feyzullah Tikence adlı öğrenciyeye yüksek lisans tez konusu olarak verilmiştir.

ilgilenmiş; 1931-1951'de *Azad Buhara* gazetesinde ve 1951'den ömrünün sonuna kadar Hakikati Özbekistan gazetesinde çalışmıştır. Özbek ve Tacik dillerinde, ilkinin 25 yaşında, sonuncusunu ölümünden bir yıl önce 1970'te yayınladığı telif ve çeviri olmak üzere yirmi civarında eseri vardır. Eylül 1971'de Taşkent'te vefat etti (Muhtarova 2007: 504-505).

1.14. İhsan Sıddık Vasfî (1923-2007)

İhsan Sıddık Vasfî, Kerkük'ün Piryadi mahallesinde doğmuştur. Bağdat Türkmen Kardeşlik Ocağı tarafından çıkartılan *Kardeşlik* dergisinin 12 yıl yayın işleri sekreterliğinde bulunmuştur. Bağdat radyosunda Türkçe bölümü için öğretici programlar hazırlayıp sunmuştur. Irak Arapçasında yer alan Türkçe kelimelerle ilgili makaleleri ve 1985'te yayınlanan *Irak Türklerinde Deyimler ve Atasözleri* isimli eseri bulunmaktadır. 2007 yılında Ankara'da vefat etmiştir (Cumbur 2007d: 504; Saatçi 2015: 24-25).

2. Ali Gâlib Vasfî'nin Hayatına Dair Bilgiler

Ali Gâlib Vasfî'nin hayatına dair bilgileri ortaya çıkarmak için öncelikle ondan bahseden ana kaynakların hangileri olduğunu ifade etmemiz gerekir. Genellikle bu ana kaynaklardan bazılarındaki Ali Gâlib Vasfî'ye dair yanlış bilgiler ve bazılarındaki kısmî bilgiler sonraki kaynaklarda aynen tekrar edilegelmiştir. Diğer bir husus Ali Gâlib Vasfî hakkında farklı kaynaklarda aktarılan menkıbевî bilgilerdir. Her iki hususa dair bilgiler iki ayrı başlık altında ele alınacaktır.

2.1. Ali Gâlib Vasfî'nin Hayatı ile İlgili Kaynaklar

Ali Gâlib Vasfî hakkındaki bilgiler iki ana koldan gelmektedir. Onun hayatına dair bilgi veren ilk kaynak Bursalı Mehmed Tahir'in 1324 (1908) tarihinde yayınladığı *Aydın Vilâyetine Mensûb Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihîn ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli* adlı eseridir. Bu eser İzmir, Manisa, Denizli ve Menteşe (Muğla) dâhil olmak üzere Aydın vilayetinde doğmuş veya ölmüş toplam 139 müellifin tercüme-i hâllerini bir araya getiren bir eser olup bu eserden sonra kaleme aldığı *Osmanlı Müellifleri*'nde benzer biyografik üslup sergilediği görülür (Akün 1992:

457). İkinci ve asıl kaynak ise Osmanzâde Hüseyin Vassâf'a aittir. Kendisi de Uşşâkî olan Hüseyin Vassâf, Uşşâkî büyükleri hakkında ve özellikle kendi silsilesi içinde yer alan şahıslara dair verdiği malumatın diğer kaynaklarda yer almamış olmaması, beş ciltlik eseri *Sefîne-i Evliyâyı Ebrâr Şerh-i Esmâr-ı Esrâr*'ı daha da önemli hâle getirmektedir. Uşşâkî büyüklerinin biyografileri ve manzumelerinin örnekleri *Sefîne-i Evliyâ*'nın dördüncü cildinde yer almaktadır. Aralık 1900'te yazılmaya başlanan eserin müsveddeleri Ekim 1923'te tamamlanmıştır (Yücer 2009: 303).

Vasfî hakkında bilgi veren ve pek bilinmeyen üçüncü ana kaynak Urlalı Bilal Reşit Çilli'nin (1914-1998) *Uşşâkilik* adlı eseridir. 1942-1998 yılları arasında Nazilli'de yaşayan ve Uşşâkî hulefasından olan bu zat, döneminde okuduğu, gördüğü ve duyduğu malumatı derleyerek bir eser kaleme almış olmakla birlikte müsvedde hâlindeki eserini vefatından sonra Hidayet Sevgili 2003 yılında yayına hazırlamıştır. Aydın ve civarındaki Uşşâkilik'in seyri açısından dikkate değer bir çalışmadır. Dördüncü kaynak olarak zikredeceğimiz eser ise Uşşâkî silsilesinden Selahaddin Mahmud Ganî Üsküdarî'nin (ö. 1972) halifesi İbrahim Güz'ün (d. 1935 – ö. 21 Nisan 2021) derlediği ve *Gayb-ı Hayat* adını verdiği eserdir. 2007 yılında şahsi imkânlarıyla çok az sayıda bastığı ve eşe dosta takdim ettiği bu eseri 2012 yılında Ümraniye'deki evine misafir olmamız neticesinde elde edebildik.

Temelde Bursalı Mehmed Tahir ve Hüseyin Vassâf'ın Ali Gâlib Vasfî hakkında aktardığı bilgiler, daha sonra kaleme alınan biyografik ve akademik çalışmalarda tekrar edilmiştir. İlk tekrar Bursalı Mehmed Tahir'in *Osmanlı Müellifleri* adlı eserinde, Vasfî hakkında verdiği önceki bilgilerini tekrar etmesiyle karşımıza çıkar (Bursalı 2001: 2/483). Mehmed Nail Tuman da *Tuhfe-i Nâilî*'de 4628 numaralı sırada Vasfî hakkında verdiği bilgilerde *Osmanlı Müellifleri*'ni kaynak olarak zikreder (Tuman 2001: 1167). Bu bilgiler *Aydın Şairleri ve Müellifleri* adlı eserde (Özkaynak 1944: 78-79); *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*'nde (TDEA 1998: 8/514) ve *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*'nde de (Cumbur 2007b: 503) öz olarak aynen geçmektedir. *Evlîyalar Ansiklopedisi* (Apak 1992: 70) ve *İslam Âlimleri Ansiklopedisi*'nde (Apak 1993: 347-348) yer alan bilgiler ise Vassâf'ı tekrar mahiyetindedir. Vassâf'tan yararlanan diğer kaynaklardan biri *Fehamet Onat*'tır (Onat 1984: 31-32). *Aydın'ı Aydınlatanlar* isimli yerel çalışma da (Ergün 2018: 132-134) *Sefîne-i Evliyâ*'nın tekrarıdır.

Ali Gâlib Vasfî hakkında kaynaklardaki bilgileri bir kaynaktan

hareketle tekrar etmeyen ve ilk üç ana kaynaktan da istifade ederek Vasfî hakkında derli toplu ilk bilgi veren ilk çalışmalar *Kuşadası ve Civarında Tasavvufî Hayat* adlı eserde (Şengün 2016: 186-187) ve *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*'nde (Tanç 2020) karşımıza çıkmaktadır. Ali Gâlib Vasfî'ye ait olduğunu tesbit ettiğimiz manzumeler ve İbrahim Güz'ün derlemeleriyle birlikte Vasfî'nin hayatı hakkındaki bilgiler daha geniş bir yelpazeye açılmaktadır.

2.2. Ali Gâlib Vasfî'nin Hayatı ve Hakkında Anlatılanlar

Asıl adı Ali Gâlib olan Ali Gâlib Vasfî Efendi, “*Vasfî*” ismini mahlas olarak kullanmaktadır. Uşşâkî şairlerinden Ömer Hulûsî ve Bozdoğanlı Mustafa Fethî'nin manzumelerinde adı bazen “*Aliyyü'l-Vasfî*” şeklinde geçtiği de görülmektedir:

Hulûsî şeyhi Tefkî 'Aliyyü'l-Vaşfidir zâtı
Aşıl mevlûdî Zühhd oldı kûtb-ı aqtâbı nâzil ha (Baş 2014: 198)

Anıñ mekteb-i 'irfânı 'arefden okunur dersi
Haķâyık 'ilminiñ bahrı 'Aliyyü'l-Vaşfidir kürsî
Haķîkât 'ilm-i Tefkî ledünden 'arabî farsî
O şeyhim ekberim şâhım Muħammed Zühdiyâ geldim (Baş 2014: 371)

Pederi hem şeyhi 'Aliyyü'l-Vaşfî
Zâhir u bâtın sırrı anda maħfî
Çoķdur 'aşıklara iħsân u luţfı
Şeyh Tefkîdir 'azîzim mürşidim (Baş 2022: 206)

Vasfî mahlasının haricinde ona ait olduğu ifade edilen bir manzumede “*Salahioğlu*” mahlası kullanılmıştır:

Anıñ zâtıyla 'âlem olup kâ'im
Nühüfte anda aħlâķ-ı meķârim
Odur ey nür-ı dergâh-ı a'zamım
Teveccüh kıl Şalâhioğlı dâ'im
Gönül şâhım maķarr-ı ilticâdır (N1/5)²

² Manzumelerde parantez içinde gösterilen ifadeler, makaledeki Ali Gâlib Vasfî'nin Manzumeleri bölümünde yer alan manzumenin türünü, kaçınıcı olduğunu ve beyit-bend sayısını göstermektedir.

Ali Gâlib Vasfî, Aydın'ın Nazilli ilçesinde doğmuş ve yine burada vefat etmiştir. Doğum tarihi hakkında bilgi veren tek kaynak hükmündeki *Sefîne-i Evliyâ*'da 1146 (1733) tarihinde doğduğu zikredilir (Akkuş vd 2006: 452). Bursalı Mehmed Tahir doğum tarihini zikretmez. Bununla birlikte Vasfî'nin vefat tarihi bu iki ana kaynakta oldukça çelişkilidir. Bursalı 1216 tarihinde vefat ettiğini söylemektedir. Bunu hem *Aydın Meşayihleri* eserinde hem de *Osmanlı Müellifleri*'nde zikreder. Vassâf ise "*târih-i irtihalleri 1266 senesine müsadif olup, ömr-i şerifleri yüyüymidir*" (Akkuş vd. 2006: 452) kaydını düşer. İki tarih arasında 50 yıl gibi bir farklılık ortaya çıkmaktadır. Bahsi geçen bu tarihlerden doğru olanı 1216 (1801) değil 1266 (1850) olanıdır. 120 yaşında vefat etmesi de hicrî takvime göredir. Milâdî olarak 117 yaşında vefat etmiştir. Tabibzâde Mehmed Şükrî Efendi'nin *Silsilenâme-i Sûfiyye* adlı eserinde Uşşâkî silsilesi içinde aktarılan bilgilerde ise hem "*Şeyh Ali Gâlib Vasfî 1266*" hem de "*Şeyh Ali Gâlib el-Vasfî en-Nazillî el-Uşşâkî 1264*" (Usta 2006: 167, 169) şeklinde iki ayrı yerde iki farklı tarih bilgisi verilmektedir.

Ali Gâlib Vasfî'nin uzun bir ömür sürdüğü, 1801 tarihinden çok sonra yani 1850 yılında vefat ettiği bilgisinin doğruluğu kendisinin düşürdüğü tarih manzumelerinden de anlaşılmaktadır. Zira vefatına pek çok tarih düşürdüğü babası Muhammed Zühdî Efendi'nin vefat tarihi olan 1221'de (1806) hayattadır. Yine babasının türbesi için düşürdüğü tarih 1229 (1814) ve annesi Sultan (Çilli 2003: 149) hanımın vefatına düşürdüğü "*Oğlu Vasfî ana didi târih / Kasr-ı firdevse gitti vâlide âh*" tarih 1231'dir (1816). Nazilli ve Aydın bölgesinin önemli Uşşâkî simâlarından olan Ömer Hulûsî Efendi (ö.1285/1868) çocuk yaşta geldiği Nazilli'de Ali Gâlib Vasfî tarafından oğlu Muhammed Tevfik Efendi'ye emanet edilir ve onun himayesinde yetişir. Vasfî'nin çok sevdiği Ömer Hulûsî, şeyhi M. Tevfik Efendi tarafından irşada memur kılınup Nazilli'den ayrılması istendiğinde Ali Gâlib Vasfî "*can bedenden gitti*" diyerek ahlanıp üzülmemektedir. Tarihin 1260/1844 yılını gösterdiği bu yılda Ömer Hulûsî Efendi 38 yaşında ,Ali Gâlib Vasfî de hayatta ve 111 yaşındadır (Güz 2007: 165; Baş 2014: 36).

Yazdığı tarih manzumelerinden ve diğer delillerden ayrı olarak şu an kayıp olan Ali Gâlib Vasfî'nin mezar taşında "*Nazilli'de kırkdört sene müftü olan ve Hüsâmeddîn-i Uşşâkî tarîkından bulunan es-Seyyid eş-Şeyh Ali Vasfî Efendi hazretlerinin rûhiçün el-Fâtiha – 1266*" yazdığı ifade

edilmektedir (Akkuş vd. 2006: 457).

Ali Gâlib Vasfî'nin dedesi haccagandan Ahmed Efendi'dir. Vefat tarihi 1184/1770-71'dir. Kendisinden "*cedd-i âlâ*" diye bahsedilmektedir (Çilli 2003: 165). Nazillilidir ve mezarı da Nazilli Evranlı Mezarlığı'ndadır. Kabrinin yanında diğer oğlu Hoca Ali Efendi (ö. 1210/1795-1796) yatmaktadır. Ahmed Efendi'nin ikinci oğlu ise Ali Gâlib Vasfî'nin babası olan Muhammed Zühdi Nazillivî'dir. Muhammed Zühdi Efendi'nin vefatı 1221/1806-7 yılıdır.³

Nazilli'de müftü olan Ahmed Efendi, yine Nazilli'de müftü olarak görev yapan Muhammed Zühdi'yi İstanbul'a Abdullah Salâhaddin-i Uşşâkî'ye (ö. 1197/1782-83) talebe olarak gönderir. Bu husus *Sefîne-i Evliyâ*'da "*Oğlum! İlm-i zâhiri okudun. Bir de ilm-i bâtın vardır. Onu da tahsîl etmelisin. demeleriyle, "Efendim! Bu bâta emrinize muntazırım." cevâbını arz edince, "Üç gün bana misâfir ol. Sonra hani ya ahyânen ziyâretlerine âzim olduğunuz Abdullâh Salâhî Efendi vardır. Ona git teslîm ol." diye emr etmiş.*" şeklinde geçmektedir (Akkuş vd. 2006: 447). Salâhaddin-i Uşşâkî'den yedi yıl seyr ü sülûk ikmal eyleyip halifesi olarak Nazilli'ye dönen Muhammed Zühdi ile Nazilli bölgesinde Uşşâkîlik yaygın tarikatlardan biri olmaya başlar. Ahmed Efendi ile başlayan Nazilli'deki müftülük görevleri Muhammed Zühdi, Ali Gâlib Vasfî ve onun oğlu Muhammed Tevfik Efendi ile dört kuşak devam etmiştir. Ali Gâlib Vasfî de babasından sonra Nazilli müftüsü olarak kırk dört yıl hizmette bulunmuştur (Akkuş vd. 2006: 452, 457).

Ali Gâlib Vasfî'nin büyük oğlu Muhammed Tevfik Efendi'dir. Vefat tarihi 1280/1864 yılıdır. Dedesi Muhammed Zühdi Efendi ile birlikte Nazilli'deki Yeşil Türbe'nin⁴ içinde medfundur. Diğer oğlu ise Derici Mehmed Şahabeddin Sadullah Efendi (ö. 1316/1899) olup adını bu şekilde kullanan tek kaynak Bilal Reşit Çilli'dir (Çilli 2003: 151). *Silsilenâme-i Sûfiyye* isimli eserde adı "*Şeyh Ali Şihâbeddin Efendi 1316*"

³ Bilal Reşit Çilli 1221 hicri tarihinin miladi karşılığını 1807 vermektedir (Çilli 2003: 149). Ay bilgisine sahip olmadığımızdan dolayı 1806 ve 1807 yılları ihtimal dâhilindedir.

⁴ Yeşil renge boyalı olduğu için halk arasında Yeşil Türbe olarak bilinen bu türbe Kaymakam Halil Bey 1229/1814 tarihinde yapmıştır. Türbe 1278/1862 tarihinde Bozdoğanlı Mustafa Fethî'nin babası Hacı Ahmed tarafından tamir ettirilmiştir ve Fethî tarafından 1278 tarihi düşünülmüştür (Baş 2022: 20). Nazilli Belediyesi Yeşil Türbe'ye 2016 yılında bir restorasyon çalışması yapmıştır.

şeklinde geçmektedir (Usta 2006: 167). Ömer Hulusî'den sonra Nazilli'deki Uşşâkî dergâhının postnişinidir. Kabri Nazilli Evranlı Mezarlığı'ndadır.

Ali Gâlib Vasfî Efendi tahsilini babası Muhammed Zühdi'den almıştır. Muhammed Zühdi'nin iki halifesinden biridir. Diğer halifesi Karacasulu Yemezzâde Süleyman Rüşdi'dir (ö. 1250/1834). Süleyman Rüşdi'nin Uşşâkî muhiblerince sıklıkla okunan *Dîvân*'ından başka eserleri de bulunmaktadır (Şengün 2020: 42-64). Ali Gâlib Vasfî ile Süleyman Rüşdi arasında iyi bir dostluk vardır. Nitekim Rüşdi'nin dergânında Vasfî'nin düşürdüğü bir tarih manzumesi vardır (T1).

Tarikat büyüklerinin hayatlarına dair bilgiler aktarılırken müşarun ileyhin kerametlerine de yer verilmesi ve menkıbevî bilgiler aktarılması sıklıkla rastlanan bir durumdur. *Sefîne-i Evliyâ* ve diğer kaynaklar Ali Gâlib Vasfî hakkında bilgi verirken bu hususta da bilgi aktarmaktadırlar. Bunlardan ilki müftü olarak "...verdiği fetvâları dâimâ Rasûl-i Ekrem efendimize evvelden arz eder ve müsâade-i seniyye-i nebeviyyeyi istihsâl ettikçe verdiği, menkûlâtta bulunmuştur." şeklindedir (Akkuş vd. 2006: 453). Bu hususta yine oğlu Muhammed Tefvik Efendi Nazilli müftüsü olduğunda, kendisine "Oğlum! Kırk dört senedir müftülük hizmeti ifâ ediyorum. Hz. Rasûlulah efendimizden istiftâ etmeden bir fetvâya tasaddî etmedim. Müftülük pek zordur. Cenâb-ı Hak muînin olsun." diye duâ buyurmuşlardır (Akkuş vd 2006: 457).

Vasfî hakkındaki ikinci anlatıda, ölümüne yakın bir zamanda oğlu Tefvik Efendi'ye "Eşyâmızı hâzırlayınız, Hicâz'a niyet ettik." buyurması üzerine eşyasının hazırlandığı, âdet olduğu üzere durumun yöre halkına haber verilip yemekler yedirildiği, ardından herkesle vedalaştıktan sonra oğluna dönerek "Oğlum eşyâmızı topla, Hicâz'a gidemeyeceğiz. Kasabaya avdet edeceğiz." buyurmaları üzerine oğlu Tefvik Efendi, "Aman babacığım! Nasıl olur kasaba halkına karşı bu şekil pek çirkin gelir. Ferâgat buyurulmuş olsa pek isâbet olmuş olacak." diye marûzatta bulunmasına karşı, "Halkın edeceği güft ü gûya kulak asma. Rasûlu'llâh salla'llâhu aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerinin emr-i celîl-i Muhammedîleri bu merkezdedir." diyerek dönüş hususunda ısrar etmesi ve kısa bir süre sonra "dest-i sâkî-i ecelden şarâb-ı mevîti nûş etmeleri mukarrer" olmuş olması aktarılmaktadır (Akkuş vd. 2006: 453).

Hacca gitmeye niyetlenip geri dönen Ali Gâlib Vasfî hakkında aktarılan üçüncü menkıbe ise Uşşâkî hâlifelerinden Gâlib Bey'in Vassâf'a aktardığı bilgilerdir. Buna göre Ali Gâlib Vasfî'nin hulefâsından Köylü Muhammed Dede isminde bir zat Hicâz'a gider. Medine'de Ravza-i Mutahhara'da bulunduğu sırada bir kişi Muhammed Dede'nin yanına gelerek Ali Gâlib Vasfî'ye verilmek üzere Muhammed Dede'ye emaneten bir mektup vermek ister. Muhammed Dede, "*Azîzim Nazilli'den dışarı çıkmış bir kimse değildir. Siz onunla nerede görüşünüz, ahbâb oldunuz?*" diye sorduğunda bu kişi "*Müşârinileyhin haftada iki gece huzûr-ı saâdette bulunduğunu.*" söyler. Mektup kendisine getirildiğinde gülümseyen Ali Gâlib Vasfî, Muhammed Dede'ye bu işin kendisinde sır olarak kalmasını tenbihler. Vasfî Efendi'nin vefatından sonra bu kerametın ifşâ edildiği nakledilir (Akkuş vd. 2006: 453).

Vasfî'ye dair aktarılan diğer bir menkıbe vefatından sonradır. Şeyhi Ali Gâlib Vasfî'nin vefatından habersiz olan bir müridi Nazilli'nin girişindeki mezarlığın orta yerinde Vasfî Efendi'yi otururken görüp yanına gider, elini öper. Oradan Nazilli'deki dergâha gelip durumu anlatınca şeyhin aslında daha önce öldüğünden haberdar olur. Bunu şeyhin kerametına bağlarlar (Akkuş vd. 2006: 453).

Vassâf, daha pek çok menkıbesi vardır diyerek sadece dört menkıbesine işaret eder. Diğer menkıbelerinden bazılarını Bilal Reşit Çilli derlemiştir. Anlatıldığına göre Ali Gâlib Vasfî Efendi, yere ve hasır üzerine kesinlikle oturmazlarmış. Bir müridi sürekli şeyhi için iskemle taşır, her gittiği yerde bu iskemleye oturlarmış. Bir gün kadı, kaymakam ve memleket eşrafının olduğu bir yerde yorgun ve bitkin olan bu kimseler yere oturmuşlar ama Ali Gâlib Vasfî ayakta beklemeye devam ederek iskemlesinin gelmesini beklemeye koyulmuş. Kaymakam oturmasını teklif etse de Vasfî kabul etmemiş. Kaymakam tekraren "*yâhû toprağa gitmeyecek misin? Otursana!*" dese de Vasfî "*ben, toprağa girmeyeceğim*" diye sert bir cevap vermiş. Vasfî Efendi vefat ettikten sonra cenazesi defnedilirken bu iskemle olayını hatırlayan kaymakam da cenazesinde bulunmuş. Ertesi gün Nazilli'nin pazarıymış. Pazara şehir dışından bir kimse gelip erkenden kaymakam beyin huzuruna çıkıp "*Efendim, Karacasu'dan gelirken, Şeyh Ali Gâlib Vasfî'ye rastladım. Sizinle bir yere gitmeye söz vermiş. Lâkin âni bir işi çıkmış. Kusura bakmasın, gelemeyeceğim, selâmımı söyle*" deyince kaymakam bey şaşırılmış. Dün

kendisini defnettiklerini söylemiş. Kaymakam bey duruma inanmayıp herhalde Vasfî Efendi ölmeden önce bu adamı tutmuş ve öldükten sonra bunu kaymakama söyle diye tenbihlemiştir diye düşünmüş. Lâkin pazara Bozdoğan, Yenipazar, Köşk ve civar beldelerden gelen nice kimse de aynı cümleleri kurunca kaymakam bey, bu kişilerle birlikte Ali Gâlib Vasfî'nin kabrini açmaya karar verir. Kabir açıldığında Ali Gâlib Vasfî'nin cesedini kabrinde bulamazlar (Çilli 2003: 150).

Ali Gâlib Vasfî'nin celâlli bir karektere sahip olduğu aktarılmaktadır. Sert mizaçlı oluşu da onunla ilgili aktarılan bilgiler arasındadır. İbrahim Güz *Gayb-ı Hayat* isimli eserinde Ali Gâlib Vasfî'nin celâlli bir zat oluşuna dair bazı menkıbevî bilgiler aktarılmaktadır. Bu kaynağa göre Nazilli eşrafı bir bayram günü, Muhammed Zühdi Efendi'yi ziyarete gelmişler. Sohbet esnasında henüz çocuk olan Ali Gâlib Vasfi, babası Zühdi Efendi'nin koynuna ellerini sokarak, karıştırırlarmış. Babası birkaç kere koynundan elini çekmesine rağmen Ali Gâlib, babasını dinlemezmiş. Muhammed Zühdi Efendi celâlli bir şekilde oğluna bakmasıyla, Ali Gâlib Vasfi Efendi'ye celâl sıfatını giydirmişler. Bu yüzden Ali Gâlib Vasfi Efendi "*pederimin bir ani bakışı bana bu celâli giydirdi*" demişlerdir (Güz 2007: 157).

Babasının aksine Vasfî'nin oğlu M. Tefvik Efendi çok halîm ve yumuşak huylu bir kişiliğe sahiptir. Bir gün Ali Gâlib Vasfî, bir sebeple oğlu Muhammed Tefvik'in üzerine pür gazap yürümüşler; diğer oğlu Şahabeddin Efendi, babasına hitaben; "*Baba kardeşimden ne istiyorsun?*" demesi üzerine, babası Şahabeddin Efendi'nin cemâline bir nazar buyurmuşlar. Ali Gâlib Vasfî, oğlu Şahabeddin'in cemâlinde babası Muhammed Zühdi Efendi'nin cemâlini aynen taşıdıklarını görünce, celâllerini derhal cemâle tahvil etmiştir. O tarihten itibaren de büyük oğlu Muhammed Tefvik Hazretleri'ne hitaben "*Efendimiz*" derlermiş ve Nazilli'deki irşad meydanını tümüyle, Muhammed Tefvik Efendi Hazretleri'ne terk buyurmuşlar. Muhammed Tefvik Efendi'ye "*Efendimiz*" tabirini kullanmakla kalmamış yürürken yolda onu öne geçirir, onun arkasından giderlermiş (Güz 2007: 164). Ali Gâlib Vasfî'nin bunca celâlli bir zat olup kimse yanına sokulamazken Ömer Hulûsî Efendi'yi çok severler ve onun yanından hiç ayırmak istemezlermiş (Güz 2007: 165).

Kırk dört yıl Nazilli’de müftülük görevinde bulunan Ali Gâlib Vasfî’nin verdiği fetvalara ve müşkil hadiselere bulduğu çözümlerden biri de aktarılan bilgiler arasındadır. Bu babdan olmak üzere bir kuruntu sebebiyle eşini üç talakla boşamış bir şahıs Vasfî Efendi’ye gelerek nikâhını tazelemek istediğini belirtir. Kıskaç bir kimse olduğundan hülle teklifini kabul etmiyormuş. Vasfî Efendi de *“Mademki kıskançlığından kabul etmiyorsun, yapılacak tek bir usul vardır. Senin gayr-i müslim olmağın lâzım diyerek, şu andan itibaren ismin Apostol olsun”* dedikten sonra, o şahsa *“Apostol”* diye seslenir. O da *“Buyurun efendim”* demiş, *“Bu isimden kurtulup müslüman olmak ister misin?”* diye sorar. *“Evet efendim”* diyerek cevap verir. *“Öyleyse şimdi seslice kelime-i şهادet getir”* der. Apostol’da sesli olarak kelime-i şهادet getirir. Ali Gâlib Vasfî Efendi de *“şimdiden İslâmiyeti kabul ettin. Sana bir müslüman aile lâzım”* diyerek, boşadığı ailesiyle kendisini nikâhlar. Adama dönerek *“bir daha saika-i tehevümle karını boşar isen, bu sefer sana daha ağır ceza yaparım”* buyurmuşlar. Buna dair yazdığı fetva bab-ı meşihatta şaheser bir buluş olarak saklandığı rivayet edilmektedir (Güz 2007: 159-160).

Biga Mutasarrıfı Arap İbrahim Paşa ile Ali Gâlib Vasfî arasında geçen bir diyalog, bugünkü Kurşunlu Camii’nin inşasına dair bazı bilgilere ulaşmamıza vesile olmaktadır. İbrahim Güz’ün aktardığına göre Sultan II. Mahmud’un (ö.1839) saltanat zamanında yeniçeri ocaklarının kaldırılmasında büyük yararlılığı görülen ve yeniçeri ocaklarını topa tutmak suretiyle tarihte büyük bir şöhret kazanan, kara cehennem namıyla maruf Arap İbrahim Paşa Nazilli’ye uğrar. Hükümet erkânı Paşa’yı karşılamaya giderler. Fakat bu merasiminde Müftü Ali Gâlib Vasfî Efendi’nin bulunmayışı Paşa’nın nazar-ı dikkatini çeker. Kaymakam makamına müftünün neden burada olmadıklarını sorarlar. Kaymakam, *“Efendim; Müftü Efendi Hazretleri başka müftülere benzemez. Kendilerine karşı derin hürmet ve muhabbetlerimiz olmakla beraber onun maneviyatından çok korkarız”* demeleri üzerine bu söz Paşa’da daha ziyade alâka uyandırır. *“Çağırttırın, Müftü gelsin”* diyerek, hiddet ve şiddet gösterir. Durum Müftü Ali Gâlib’e arz edilir. Gelir ve kaymakamın odasına pür hiddet *“Huu Âlîm”* diyerek girer ve başköşeye oturur. Ali Gâlib Vasfî, Paşa’ya döner; *“Beni ayağıma getirttiğinden dolayı kendinde bir büyüklük mü hissettin. Bu gururundan dolayı seni makamundan şimdi azlettim”* demesi üzerine; telgrafçı o anda, mabeynden bir telgrafla içeri

girer. Bu telgraf, Paşa'nın sürülmek suretiyle, rütbesinin üzerinden alındığını bildirmektedir. Vasfi efendi Paşa'ya dönerek *"Beğendin mi? Biz başımızı boynumuzu Hakk'ın emrine bükmüşüz. Gurulluya değil"* demesi üzerine Paşa şaşırmış, emana düşmüş ise de *"Sürgüne gideceksin başka çare yoktur"* deyip odadan çıkarlar. Paşa sürgün müddetini ikmal ettikten sonra, Nazilli'ye gelerek, Ali Gâlib Vasfî'nin manevî nasiplerini alarak onun irşad dairesine girer. Bir süre sonra rütbesi alınan Paşa'ya tekrar paşalık rütbesi verilerek Çanakkale'ye tayin edilir. Arap İbrahim Paşa Çanakkale'de Kurşunlu Camii namıyla yâd edilen camiyi inşa ettirir.⁵ O caminin kabristanında medfundur. Arap İbrahim Paşa tarik-i Uşşakiyye müntesibidir. Cömertliği ile şöhret bulmuş bir zattır. Cuma namazından çıkarken iki sıralı olarak fukaralara para dağıtırmış. Emekli oldukları zaman, çok parasız kalmışlar. Ailesi kendisine sormuş; *"Paşa, ikbal mevkiinde iken parayı ölçüsüz harcadın. Bak şimdi zaruret içine düştün beğendin mi yaptığımı?"* demişler. Paşa ailesine, *"Hanım ben paramı Allah yoluna harcadım, onun için, Allah bana sıkıntı çektirmez"* buyurmuşlar. Hakikaten öyle olmuş. Veraset suretiyle Selânik'te büyük bir çiftliğin paşaya intikal haberi gelmiş. Paşa eski halinin dört beş misli büyük bir servete nail olmuşlardır (Güz 2007: 160-161).

Ali Gâlib Vasfî'nin kabri bugün Nazilli'nin en büyük mezarlığı olan Evranlı Mezarlığı'ndadır. Burada sağında ve solunda yine uşşâki büyüklerinin mezarları vardır. Vasfî'nin kabri amcası Hoca Ali Efendi ile dedesi Ahmed Efendi'nin arasındadır. Vassâf'ın bilgilerini aktardığı asıl mezar taşı kayıptır. Bu sırada yatan Uşşâkî büyüklerinin kabirleri 1980'li yıllarda Ali Talip Çatalyürek (ö. 2018)⁶ tarafından yaptırılmıştır.

⁵ İbrahim Güz, bu paşanın Çanakkale'ye tayin edildiğini ancak Vali mi yoksa Boğaz kumandanı olarak mı tayin edildiğini bilemediğini söylemektedir (Güz, 2007: 161). Bugün Çanakkale il merkezi Namık Kemal Mahallesi'nde yer alan Kurşunlu Camii'nin yerinde daha önce Çınarlık Camii'nin yer aldığı; bu caminin çıkan bir yangında yok olduğunu ve Biga Sancağı Mutasarrıfı Arap İbrahim Paşa tarafından 1869 tarihinde yerine Kurşunlu Camii'nin yapıldığı bilinmektedir (Kuşku 2020). *Eskiden 'Arap İbrahim Paşa Camii' olarak bilinen yapı, kubbesindeki kurşun kaplaması nedeniyle halk arasında 'Kurşunlu Camii' olarak anılmaktadır* (Dündar 2017: 65).

⁶ Ali Talip Çatalyürek, Uşşâkî muhibbanından olup Kiraz ve Ödemiş'te yaşamaktaydı. Ahmed Talib-i İrşâdî'nin yolunda olup onun ve Hüseyin Hüsnü Aziz'in divanlarını elindeki yazmalardan hareketle neşre muvaffak olmuştu (Çatalyürek 1996). Kendisiyle Ödemiş'teki evinde 15 Ekim 2011'de gerçekleştirdiğimiz sohbette Ahmed Talib-i İrşâdî'den

2011 yılında fotoğrafladığımız bu bölümdeki kabirler buraya sonradan nakledilmişlerdir. Kabirler daha önce Yeşil Türbe'nin yanında var olan kabristanda idiler. Buradan yol geçeceği için kabirler Evranlı Mezarlığı'na nakledilmişlerdir. Kabirlerin yol sebebiyle taşındığına dair ilk bilgi *Sefîne-i Evliyâ'*da Ömer Hulûsî'den bahsettiği kısımda geçer. Ancak Vassâf, Ömer Hulûsî Efendi'nin kabrinin yol sebebiyle taşındığını ve dergâha gömüldüğünü aktarır. Kabrin üç kere defnedildiği sonucuna çıkan bu bilgi düzeltilmiştir (Baş 2014: 45). Bilal Reşit Çilli, "Ali Galib Vasfi Hz.leri ve bazı zatlar; şimdiki Askerlik Şubesi'nin yakınında olan eski mezarlığa defnedilmişlerdir. Daha sonraları, yakınları ve Şeyh Bıçakçı Ahmed Dede tarafından Evranlı Mezarlığı'na nakledilmişlerdir" demektedir (Çilli 2003: 150). Askerlik Şubesi olarak aktarılan yer bugünkü Yeşil Türbe'nin yanında eskiden yer alan Uşşâkî dergâhının yıkılması sonrası orada yer alan binadır. Bıçakçı Ahmed Dede ise Kütahya Tavşanlı doğumlu bir zat olup demiryollarında çalışmıştı. Hacı Cemâli Baba'nun halifelerindendi. Onun da mezarı Evranlı Mezarlığı'ndadır (Çilli 2003: 151).

Görsel: Ali Gâlib Vasfî'nin Nazilli Evranlı Mezarlığındaki kabri (29 Ekim 2011).

kendisine intikal eden şiir mecmualarını ve kitapları görme ve fotoğraflama fırsatını elde ettik. Ali Talip Çatalyürek'in 2018 yılında vefat ettiği bilgisini Oğuzhan Kantar'dan edindik.

Ali Gâlib Vasfî'den sonra Nazilli'deki dergâhta büyük oğlu Muhammed Tevfik şeyhlik yapmıştır. Bununla birlikte Vasfî'nin oğluna "efendimiz" demesi ve ardından yürümesi onu daha hayatta iken şeyhlik makamına geçirdiğini göstermektedir. Nitekim Ömer Hulûsî Efendi'nin irşad vazfesini oğluna tevdi etmiştir (Güz 2007: 165; Baş 2014: 35). Aynı şekilde Bozdoğanlı Mustafa Fethi Efendi (d. Haziran 1832- ö.29 Ocak 1921) (Baş 2022: 19) de Muhammed Tevfik Efendi'nin diğer hâlifesi olmuştur.

Muhammed Tevfik Efendi'den sonra Nazilli'deki posta davet üzerine Ömer Hulûsî Efendi geçmiştir. Onun 1868'de vefatının ardından Ali Gâlib Vasfî'nin diğer oğlu Şahabeddin Efendi Nazilli'de şeyhlik makamına geçmiştir. Şehabeddîn Efendi'nin vefat tarihi olan 1899 yılından sonra tekkenin şeyhi Mehmed Ziyâeddîn (ö. 1335/1917) olmuştur. Diğer oğlu Halil Efendi posta oturmamıştır. Çilli bu bilgileri Mehmed Ziyâeddîn'in oğlu Eşref Efendi ile görüşmesinden elde ettiğini aktarmaktadır (Çilli 2003: 151). Manzumelerinde Şahabeddin Efendi'yi şeyhi olarak tanımlayan ancak hakkında yeterli bilgi elde edilemeyen bir isim de Muhammed Tahir Safveddin Efendi'dir (Başar 2021: 17-19).

3. Ali Gâlib Vasfî'nin Manzumeleri Üzerine

Ali Gâlib Vasfî Efendi'nin eserlerine dair kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte *Aydın Meşayihleri*'nde "Elsine-i selâsede eş'âr u ilâhiyyatı vardır" şeklinde bir bilgi yer alır (Bursalı 1324: 166). Burada Osmanlı Türkçesi için de kullanılan "elsine-i selâse" ifadesi yerine *Sefîne-i Evliyâ*'da "Arabî, Fârisî, Türkî eş'ârı ve bir de külliyyâtı vardır. Külliyyâtını Şeyh Muhammed Emîn Efendi cem' ve tahrîr eylemiştir." (Akkuş vd. 2006: 453) cümlesinde Arapça, Farsça ve Türkçe olarak üç ayrı dil olarak ifade edilmiştir. İyi bir tahsil gören Ali Gâlib Vasfî'nin üç dilde de şiir söyleyip söylemediği henüz delillendirilmiş değildir. Bizim tesbit edebildiğimiz şiirlerinin tümü Türkçedir.

Bursalı Mehmed Tahir, Vasfî'nin şiir ve ilahilerinden söz etmektedir. Ancak Hüseyin Vassâf bu hususta şiirlerinin yanında bir de külliyyatının bulunduğundan bahsetmektedir. Dahası, söz konusu külliyyatın Şeyh Muhammed Emîn Efendi tarafından bir araya toplandığı ifade edilmiştir. *Sefîne-i Evliyâ*'da bu şahıs hakkında da bilgi vardır.

Vassâf'ın aktardığı bilgilere göre bu kişi "M. Emîn-i Tevfik Efendi" dir (ö. 1 Mart 1913). Tirelidir ve 1201/1787 yılında doğmuştur. 121 yıl gibi uzun bir ömür sürmüş âlim ve kâmil bir zattır. Şeyhi, Ömer Hulûsî'nin halîfesi Hüseyin Hakkı Kasabavî'dir. 1868 yılında İstanbul'a göçmüştür. İstanbul'a göçtükten sonra da Aydın ve civar şehirlerde seyahatleri olmuş ve Uşşâkî büyüklerini ziyaret ederek onların eserlerini istinsah etmiştir. Halifesi, Ömer Hulûsî'nin damadı Fahreddin Himmetî'dir. Nadide gördüğü eserleri ve özellikle Uşşâkî şeyhlerinin ve Abdullah Salahaddin Uşşâkî'nin eserlerini bin bir zahmetle toplayıp istinsah etmiştir. Bu uğurda bizzat istinsah ettiği kitapların ve dîvânların sayısının üçyüz civarında olduğu kaydedilmektedir (Akkuş vd. 2006: 467-481). Adı, Ali Gâlib Vasfî'nin oğlu Muhammed Tevfik Efendi ve kendisinden sonra vefat eden Uşşâkî şeyhlerinden Muhammed Tevfik Özel ile karıştırılmamalıdır.

Ali Gâlib Vasfî'nin tesbit edebildiğimiz manzumelerinden 11 tanesi Muhammed Emîn-i Tevfik Efendi'nin istinsahıdır. Bu manzumeler Süleymaniye Kütüphanesi Uşşâkî Tekkesi numara 65'te kayıtlıdır. Bu yazmada Ömer Hulûsî Efendi'nin *Dîvân'ı* (1^b-110^b) ardından da Bozdoğanlı Mustafa Fethî Efendi'nin *Dîvân'ı* (111^b-139^a) bulunmaktadır. Fethî'nin *Dîvân'ı*ndan sonra da Ali Gâlib Vasfî'nin manzumelerine (139^b-142^b) yer vermiştir. Sonraki iki varakta ise (142^b-143^b) Hüsameddin Uşşâkî'nin doğumu ve babası hakkında bilgi verilmektedir. Muhammed Emîn-i Tevfik Efendi bu yazmada Ömer Hulûsî *Dîvân'ı*nı 19 Şaban 1303'te Fethî *Dîvân'ı*nı 23 Şaban 1303'te istinsah ettiğini belirtir. Nüshanın sonunda yer alan Vasfî'nin manzumelerine ise bir tarih yazmamıştır. Kanaatimizce Ömer Hulûsî ve Fethî Efendi'lerin divanlarını yazdıktan sonra defterde kalan boş sayfaları dolurma yoluna gitmiştir. Elinde Ali Gâlib Vasfî'nin manzumelerinden daha fazlaca bulunsaydı onları yazabilirdi. Ancak elinde sadece 11 manzume bulunduğundan diğer boş sayfayı kısa bir eser olarak Hüsameddin Uşşâkî'nin doğumuna ayırmıştır. Vasfî'nin manzumelerini bu nüshaya yine 1303/1886 yılı içinde yazmış olduğu kanaatindeyiz.

Muhammed Emîn-i Tevfik Efendi'nin istinsah ettiği farklı Uşşâkî şeyhlerine ait dîvânlardan ve diğer eserlerden bir kısmı yazma eser kütüphanelerinde olmakla birlikte bir kısım yazmalar hâlen şahıs kütüphanelerinde bulunmaktadır. Örneğin zikrettiğimiz bu dîvân

nüshalarının bir kısmı 2012’de evine misafir olduğumuz İbrahim Güz’ün şahsî kütüphanesinde bulunmaktaydı. Ancak bu yazmalar arasında Ali Gâlib Vasfî’ye dair bir külliyyata tesadüf edemedik.

Süleymaniye Kütüphanesi Uşşaki Tekkesi 524 numarada kayıtlı *Uşşâkî Tekkesi Vakfiyyesi Tekke Kitâblarının Fihristi* adlı defterin⁷ üzerinde Muhammed Emîn-i Tevfik Efendi’nin mührü bulunur. Bu fihristte toplam 471 eser adı kayıtlıdır. 402. sırada “*Şeyh Ali Gâlib Vasfî Efendi Gazelleri - Yazma*” kaydı düşülmüştür. Fihristteki yazı da Muhammed Emîn-i Tevfik Efendi’nin hattıdır. Fihristte Ali Gâlib Vasfî Efendi’nin başkaca bir eserinden bahsedilmemektedir. Fihriste 209. sırada kaydedilen “*Risâle-i Nakşî Aynu’l-Hayat*” adlı eseri İbrahim Güz’ün evindeki kitaplar arasında olduğunu ve kapağında da 209 numaranın yazılmış olduğunu gördük. İbrahim Güz’ün belgeleri arasında yer alan Mustafa Safi Baba’nın bir fotoğrafının arkasında “*Bu kitapların sahibi Mustafa Safi Baba 1938 yılında vefat etmiştir*” yazılıdır.

Özellikle Uşşâkî şeyhlerinin eserlerini istinsah eden, hatta kimisini birden fazla çoğaltan ve bu babda yüzlerce yazması bulunan Muhammed Emîn-i Tevfik Efendi’nin Uşşâkî tekkesine vakfettiği kitapların arasında Ali Gâlib Vasfî’nin başkaca bir eserinin olmayışı Vassâf’ın zikrettiği “*Külliyyâtını Şeyh Muhammed Emîn Efendi cem’ ve tahrîr etmiştir.*” ifadesine şüpheyile yaklaşmaya sebep olmaktadır. Çünkü bu kayıttan başka bir yerde Ali Gâlib Vasfî’nin külliyyatının olduğu bilgisine tesadüf edemedik. Fihristte yer alan “*Şeyh Ali Gâlib Vasfî Efendi Gazelleri*” ifadesiyle de Süleymaniye Kütüphanesi Uşşâkî Tekkesi numara 65’te kayıtlı 11 manzume uyuşuyor gözükmemektedir. Muhammed Emîn-i Tevfik Efendi’nin yazmalarının bir kısmı ise Mustafa Safi Baba’dan İbrahim Güz’e intikal ettiği gibi hâlen şahıs kütüphanelerinde bulunuyor olmalıdır.

Ali Gâlib Vasfî’ye ait olduğunu tesbit ettiğimiz 22 manzumeden 9’u tarih manzumesi olup bu manzumelerden 8’i İlmî Araştırmalar Merkezi Kütüphanesi 27564 İG demirbaş numarasıyla kayıtlı “*Tarikat-ı Uşşakiyye silsilelerinden bazılarının divanı, tasavvufi şiirleri (Merhum Esad’dan): Tarikat-ı Uşşaki değerleri*” ismiyle kayıtlı yazmanın içindedir. Yazmanın

⁷ Makalemiz sırasında karşılaştığımız bu defter ve müellifi Muhammed Emin-i Tevfik Efendi konusu Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü’nde Gülhanım Yılmaz adlı öğrenciye yüksek lisans tez konusu olarak verilmiştir.

kapağının içine emekli avukat Ali Haydar Ocakcioğlu tarafından daktilo edilmiş halde yapıştırılan yazıda eserin kendisine gelişinin hikâyesi aktarılmakta ve içerisinde Ahmed Talib-i İrşâdî, Süleyman Rüşdî, Ömer Hulûsî, Mehmed Cemaleddin Edirnevî ve Mehmed Hamdi Bağdadî'nin manzumeleri olduğu yazılıdır. Bu yazmayı dikkatlice incelediğimizde yazmanın farklı varaklarında Ali Gâlib Vasfî'nin 8 tarih olmak manzumesinden ayrı olarak 2 gazel ve Salim Baba'nın maznumesine karşı 1 naziresi yer almaktadır.

*Sefîne-i Evliyâ'*da Vasfî'ye dair verilen manzume örnekleri 4 tanedir. Bunlardan biri Salim Baba'nın maznumesine yazdığı naziredir. Bir muhammes örneği U nüshasında da yer alır. Bunlardan ayrı olarak verdiği iki gazel örneğinden birisi sadece *Sefîne-i Evliyâ'*da geçmekte iken diğer gazel Bursalı Mehmed Tahir'in hem *Aydın Meşayihleri* eserinde hem de *Osmanlı Müellifleri* eserinde örnek olarak verilen bir na'ttir.

Ahmed Talib-i İrşâdî'nin terekesinden Ali Talip Çatalyürek'e intikal eden bir mecmuada ise sadece 1 gazeline tesadüf edebildik. İBB Atatürk Kitaplığı Nadir Eserler Bölümü OE_Yz_001607'de kayıtlı Cönk'te de sadece 1 gazeli yer almaktadır. Bilal Reşit Çilli de sadece Salim Baba'nın manzumesine Vasfî'nin yaptığı tanzire yer vermektedir.

Zikrettiğimiz farklı yazmalarda ve kaynaklarda netice olarak Ali Gâlib Vasfî'ye ait toplam 22 manzume tesbit edebildik. Bunlar 1 murabba (nazire), 10 gazel, 2 muhammes ve 9 tarih manzumesidir.

Vasfî'nin "*bilmemin*" redifli naziresi Salim Baba isminde bir kimsenin Ali Gâlib Vasfî'ye gönderdiği "*sen nesin*" redifli murabbaya cevaben kaleme alınmıştır. U nüshasında manzumenin başında Bektaşî tarikatının babalarından olduğu yazılıdır. Bilal Reşit Çilli ise aktarmış olduğu bu manzumeyi "*Çanakaleli Bektâşî Sâlim Baba'nın Nazilli'de bulunan Uşşâkî Ali Gâlip Vasfî Hz.lerine gönderdikleri nefesleri*" (Çilli 2003: 379) diyerek başlatır. Ali Gâlib Vasfî'nin cevabî şiirini de aktardıktan sonra "*Bektâşî Sâlim Baba'nın, bu cevabı aldıktan sonra Nazilli'ye gelip; Ali Gâlip Vasfî Hz.lerinden inâbe alarak, Bektâşîlikten Uşşâkîliğe intisab ettiği bilinmektedir*" (Çilli 2003: 381) demektedir. Sâlim Baba'nın Bektâşî olduğu iki yerde zikredilse de Çanakaleli oluşunu sadece Çilli aktarmaktadır. 1826'da Bektâşî tekkelerinin kapatılması sonrası bölgedeki Bektaşî mühibbanının bir kısmının Uşşâkî olması tabiidir.

Çanakkaleli Sâlim Baba'nın kim olduğuna dair yeterli malumat bulunmamakla birlikte Çerkes asıllı olup 1851'de Çanakkale'de vefat eden Mehmed Sâlim Efendi adında bir dîvân şairi olabileceğini (Kaplan 2020b) ve kendisi hakkında detaylı bilgi bulunmadığını zikretmemiz gerekir.

Vasfî'nin tarih manzumeleri dokuz adettir. Bunlardan biri Süleyman Rüşdî'nin Karacasu'da inşâ ettirdiği dergâhın mihrabına yer alan ve dergâhın yapılışına düşürdüğü tarihtir. Diğer tarihleri ise babası Muhammed Zühdi'nin vefatına düşürdüğü tarihlerdir. Bunlardan birinde (T2/5) hem Vasfî hem de Hüsnî mahlası geçmektedir. İlgili nüshada Hüsnî'ye ait benzer ifadelerin yer aldığı bir tarih manzumesi daha bulunmaktadır. Bu durum Hüsnî mahlaslı şairin düşürdüğü tarih sonrası Vasfî ile ortaklaşa bir tarih manzumesi yazdıkları şeklinde yorumlanabilir. Dokuz tarih manzumesinden yedisi tam tarihtir. 6 ve 7 numaralı tarih manzumeleri ise sonuca kaç sayı ilave edileceği ve çıkarılacağı bir önceki mısra da açık ya da kapalı bir üslupla belirtilen ta'miyeli tarih (Yakıt 1992: 315) türündedir.

Tarih manzumelerinin dördü (T3, T4, T5, T6) babasının mezar taşının doğu, batı, kuzey ve güney yüzlerinde de yazılı hâldedir.

Vasfî'nin metnine yer verdiğimiz diğer bir tarih manzumesi (T9) otuz sekiz beyit olup Yeşil Türbe içinde Lâtin harfleriyle çerçelenmiş hâlde olup hatalı okumalarla doludur. Çilli'nin zikretmediği bu manzumenin türbeye Ahmed Talib İrşâdî'nin manzumelerinden çerçeveleyip asan Ali Talib Çatalyürek tarafından asıldığı kanaatindeyiz.

Ali Gâlib Vasfî'nin annesinin mezar taşındaki Vasfî mahlaslı manzume aşırı boyanma yüzünden okunamaz durumdadır. Mezar taşında âh kafiyesi ile yazılı manzumede okubildiğimiz kadarıyla 1. satırda "İşte Zühdi Muhammedin ...", 2. satırda "Zevcesi..." 3. satırda "Hemdem ana bu türbede hem", 4. satırda "Eyledi bâğ-ı Cennetde hem-râh", 6. satırda "Bundan âli makam âli cenâh", 7. satırda "Oğlu Vasfî ana dedi târih" ve 8. satırda "Kasr-ı Firdevse gitdi vâlide âh" yazılıdır. Gitdi kelimesi ye'siz yazılı olduğundan mısraın değeri 1231'i bulmaktadır. Bununla birlikte mezar taşının en altında yazılı 1231 rakamı rahat okunabilmektedir. Nilüfer Tanç'ın "Kasr-ı firdevse gitti vâlide" (Tanç 2020) şeklinde zikrettiği ifadenin ebced değeri ise 1235 etmektedir.

Vasfî yirmi iki manzumesinin tümünü aruz kalıbıyla söylemiştir. Aruzu başarılı bir şekilde kullandığı görülür. Kalıblardan dokuzu *fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün*; altısı *mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün*; dördü *mefâîlün mefâîlün feûlün*; ikisi *fâilâtün fâilâtün fâilün* ve biri de *müfteilün müfteilün fâilün* kalıbıyla yazılmıştır.

4. Ali Gâlib Vasfî'nin Manzumeleri

Manzumelerin çeviriyazılı metinleri oluşturulurken öncelikle Süleymaniye Kütüphanesi Uşşâki Tekkesi'ndeki nüsha (U) kullanılmıştır. Bu nüshanın varak numaraları 111. varaktan itibaren sehven 109 olarak yazılı olduğundan varak numaraları düzeltilmiştir. Sıralamalara müdahale edilmemiştir. İlmî Araştırmalar Merkezi Kütüphanesi'nde bulunan Ali Haydar Ocakcioğlu nüshasında (A) ise varak numarası bulunmamakla birlikte nüshaya sonradan sayfa numaraları konulmuş; bazı boş sayfalar numaralandırılmamıştır. Bu nüshadaki manzumeler de eser görüntüleri üzerinden varak numaraları verilerek kullanılmıştır. Ahmed Talib İrşâdî'nin terekesinden Ali Talip Çatalyürek'e intikal eden nüshada (T) ve İBB Atatürk Kitaplığı Nadir Eserler bölümü OE_Yz_001607 numarada kayıtlı *Cönk*'te (C) varak numarası bulunmadığından bu numaralandırılmalar tarafımızca yapılmıştır. Bursalı Mehmed Tahir'in *Osmanlı Müellifleri*'nde (OM) ve *Aydın Vilâyetine Mensûb Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihîn ve Etibbânun Terâcim-i Ahvâli* adlı (B) eserlerinde yer alan manzumelerle Osmaniye Hüseyn Vassâf'ın *Sefîne-i Evliyâ*'sındaki (SE) manzumeler sayfa numarası ile belirtilmiştir. Yeşil Türbe içindeki annesinin mezar taşında "âh" kafiyesiyle yazılı sekiz satırlık tarih manzumesi taşın boyanma neticesinde tam olarak okunamaz hâle gelmesinden ötürü manzumeler arasına dâhil edilmemiştir.

Manzumelerin başlıklandırmasında köşeli parantezde o manzumenin türü ve o türdeki manzume sayısı belirtilmiş ve ilgili kaynaktan manzumenin başlığına yazılan açıklama dipnotta verilmiştir. Manzumelerin aruz kalıpları köşeli parantezle manzumenin başında belirtilmiştir. Birden fazla kaynaktan yer alan manzumelerdeki farklılıklar ve okunamayan kelimelere dair açıklamalar dipnotta gösterilmiştir. Vasfî'nin tanzir ettiği Sâlim Baba'ya ait 5 bendlik murabba

da nazireye “zemin” teşkil ettiği için metni verilmiştir.

[U/139b; A/1b; SE/s.454]

[Zemin 1]

Güfte-i Sâlim Baba ⁸

[fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün]

‘Alleme’l-esmâya her dem maḥremim ben sen nesîñ ⁹
Vird iderler dilde ism-i a‘zamım ben sen nesîñ
Zât-i pāk-i muṭlakım nām u nişānım nā-bedîd
Âşikāre vü aḥfāya a‘lemim ben sen nesîñ

Tâc-ı *kerremnâ* ile oldum mükerrem tâ ezel
Ol sebebden rāh-ı Ḥaḳḳa olmuşam hem *min maḥall*
Zāhiren nās arasında oldum ammā mübtezel
Lîk sîretde ḳamudan ekremim ben sen nesîñ

Yanmadım nārına Nemrūduñ Ḥalîlullāh olup
Söyledim biñ bir kelām Ṭürda Kelîmullāh olup
Ḳābe kavseyne irişdim hem Ḥabîbullāh olup
Mürde ihyā eyledim ‘İsā-demim ben sen nesîñ

‘İlm-i eşyâ ‘ilm-i simyâ keşf olupdur ḥufyeten
‘İlm-i teşhîrât[1] bildim vaḳf-ı tecnîm cümleten
Lîk girdim kûşe-i vaḥdetde şimdi ‘uzleten
Vaḳtiñ Eflâtūnyum hem nâdirim ben sen nesîñ

⁸ Manzumenin başında U nüshasında “*Ḳuṭbu’l-‘arîfin Ğavsi’l-vâsılın eş-Şeyḥi ‘Alî Ğalib Vaşfi en-Nâzillî Müftî Efendi ṭarîkat-i ‘aliyye-i Uşşakî el-Ḥalvetî ḳuddise sirruhu’l-‘azîz ḥazretlerine ṭarîk-i Bektâşiyye babalarından Sâlim Baba ḥazretleri bu ebyâtı taḥrîr idüp irsâl eylemişdür. ‘Alî Ğalib Vaşfi Efendimiz cevâb olarak bu ebyâtı taḥrîr buyurmuşlar hû*” yazılıdır. A nüshasında manzumenin başında “*Sâlim Efendi-nâm kimseniñ Şeyḥ ‘Aliyyü’l-Vaşfi Efendimize ḳuddise sirruhu’l-bakî ḥazretlerine irsâl eylediği nazm-ı eş‘arları*” yazılıdır. *Sefine-i Evlîyâ’da* ise bu manzume “*Latife: Sâlim Baba nâmında bir zât ızhâr-ı kemâlât maksadıyla Hz. Şeyḥ’e şöyle bir fahriyye göndermiş*” açıklamasından sonra yazılıdır. “*Güfte-i Sâlim Baba*” başlığı sadece U nüshasında yer almaktadır.

⁹ Nesîñ rediflerinin tümü U nüshasında nesin şeklinde ü harfiyle yazılıdır.

Feyz-yâb oldum tarîk-i hânedândan ey püser
Mâ-sivâyı terk idüp kıldım ‘alâyıkdan güzer
Hâl-i ‘acizinden şorarsañ Sâlimiñ zâhid eger
Bir kemîne kemter-i kemden kemim ben sen nesiñ

[U/139^b-140^a; A/1^b; SE/s.454-455]

[Nazîre 1]¹⁰

[fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün]

Pâdişâh-ı on sekiz biñ ‘âlemim ben bilmemiñ
Taht urup eflâke bî-keyf ü kemim ben bilmemiñ
Ben ‘azîmü’ş-şânım itdim yokdan izhâr ‘âlemi
Cümleden ey zâhidâ ya aqdemim ben bilmemiñ

Bir nefesle ‘âleme ser-tâ-ka-dem virdim hayât
Kün didim bu devre ne kesb itdi bâğ-ı kâ’inât
Emrime râm olmamak mümkün degüldür mümkünât
Hâlîk-ı tāk-ı sipihre muhkemim ben bilmemiñ

Eyledim gülşen Halîle âteş-i Nemrûdu ben
Görmedi tûfân-ı Nûhı kudretimle pîre-zen
Kıldım ihyâ üstüh‘ân-hurde vü şad mürde-ten
‘Âleme cân bahş iden şâhib-demim ben bilmemiñ

Ben degilmim saña in‘âm-ı firāvân eyleyen
Tab‘rîñı mevzün idüp eş‘âr ihsân eyleyen
Ben degilmim sen gedâyı hân u hâkân eyleyen
Kâşif-i esrâr-ı kenz-i mübhemim ben bilmemiñ

¹⁰ Manzumenin başında U nüshasında “Güfte-i ‘Ali Gâlib Vasfî Kıddise Sirruhu”, A nüshasında ise “‘Aliyyü’l-Vasfî Efendimiziñ Sâlim Efendimiziñ eş‘ârına karşuluk tanzîrleri” yazılıdır. *Sefîne-i Evliyâ*’da ise manzumenin başında “*Tevhîd-i Zât neş‘esiyle söylenen bu nutk ile âtidedeki cevâb hakkında birden bire mütereddid bir vaz‘iyyete düşmekten ise inşâ‘allâh o neş‘e-i ma’nânın tecellisine intizâren ihtiyâr-ı sükût eylemek ve kemâlât-ı insâniyyenin hakikatına vuslat ni‘metini Hz. Vâhibü’l-âmâlden istemek lâzime-i âdâbdandır. Şeyh Ali Gâlib Vasfî buna Nazilli şîve-i lisânıyla ve bi-hakkın tevhîd-i Zât neş‘esiyle cevâb veriyor. “Bilmemin?”, “Bilmez misin?” demektir. Nazilli lisânıdır.*” açıklaması yer almaktadır.

Ḥamdü lillāh ḥāk-i pāy-ı rāh-ı ‘Uṣṣākī menem
Berg [ü] bār ārzü olmazsa dünyādan ne ğam ¹¹
Künc-i istiġnāda da Vaşfi faķiriñ ey dedem
Bir pula dünyāyı virmiş ādemim ben bilmemiñ

[U/140^a; A/111^b; T/5^a; C/3^a]

[Gazel 1] ¹²

[fā‘ilātün / fā‘ilātün / fā‘ilātün / fā‘ilün]

Āsitānūñ ‘arş-ı a‘lādan mu‘allā yā ‘Alī
Başdıġıñ yerdiz sekiz cennetden a‘lā yā ‘Alī

Emriñiñ münķādıdır ins ü melek bi‘l-cümle ḥalk ¹³
Bende saña sākinān-ı zīr ü bālā yā ‘Alī

Mekteb-i ‘ilm-i ledünnüñ sensin üstād-ı gülü
‘İlmiñe nisbet muşāġġar kaçre deryā yā ‘Alī

Sensin ol dāmād-ı peyġamber ki esrār-ı Ḥudā
Saña oldı gün gibi her dem hüveydā yā ‘Alī ¹⁴

Maḥrem-i ḥāş itdi Faḥr-ı Enbiyā dā’im seni ¹⁵
Sırruke sırrı seniñ şānuñda peydā yā ‘Alī

¹¹ Kalıp hatalıdır. “Dünyādan” kelimesi “dünyāda” şeklinde yazılıdır U.

¹² Manzumenin başında U nüshasında “Güfte-i Vaşfi Kıddise Sırruhu”; A nüshasında “Güfte-i Şeyh ‘Aliyyü’l-Vaşfi destür”; T nüshasında “‘Aliyyü’l-Vaşfi Nazilli” ve C nüshasında “Destür efendim” yazılıdır.

¹³ “Emriñiñ” kelimesi “emriñe” kelimesinin üzerine yazılmıştır U. “Emriñiñ münķādıdır” yerine “emrine münķād idi” yazılıdır A. “bi‘l-cümle” kelimesi “fi‘l-cümle” şeklinde yazılıdır T.

¹⁴ “her dem” kelimesi yerine “dā’im” yazılıdır A.

¹⁵ “ḥāş itdi” kelimeleri yerine “ḥāş idi”; “seni” kelimesi yerine “seniñ” yazılıdır A ve T.

Hem-nişîn ü hem-dem ü hem-câh u hem-dil hem-refîk¹⁶
Sensin ol maḥbûb-ı sırrı yâr-ı hem-pâ yâ ‘Alî¹⁷

Gülşen-i vaşfında **Vaşfî** bülbül-i şeydâ gibi¹⁸
Söylenür giryân-ile dîvâne güyâ yâ ‘Alî¹⁹

[U/140^a]

[Gazel 2]²⁰

[mefâ‘ilün / mefâ‘ilün / mefâ‘ilün / mefâ‘ilün]

Ġamuñ şıgmaz cihâna gerçi dil ammâ şıgşdırmuş
Ne sihr itdiñ anı bilmem gönül cânâ şıgşdırmuş

Kıbâb-ı nüh felekdir devri ruḥsârıñ سازید
Ki bî-ḥadd leşker-i hindüyı ser-tâ-pâ şıgşdırmuş

O dâğ-ı bî-kerânıñ şaklasam sînemde minnet mi
Anı bî-ḳadr iken bir lâle-i ḥamrâ şıgşdırmuş

Miyânıñ şıgmaz iken ey perî âğüş-i efkâra
Velî ḥatt-ı ḥayâl-âsâ anı ḥülyâ şıgşdırmuş

Cihâna şıgmayan merdümleriñ **Vaşfî** ne ḥikmetdir
Mezâristâna baḳ bir ḥücre-i şugrâ şıgşdırmuş

[U/140^b]

¹⁶ “Hem-nişîn ü hem-dem ü hem-câh ü hem-dil hem-refîk” mısraı A ve T nüshalarında “Hem nişîni hem de gülşeni hem cân dil hem de refîk” şeklinde yazılıdır.

¹⁷ “maḥbûb-ı sırrı” ifadesi yerine “esrâr-ı sırr” yazılıdır A, “maḥbûba hem” yazılıdır T.

¹⁸ “Gülşen-i vaşfında” kelimeleri yerine “küh-ı lisân” yazılıdır A.

¹⁹ “dîvâne” kelimesi “dîvân” şeklinde yazılıdır A.

²⁰ Manzumenin başında “Ve Lehu Ḳuddise Sırruhu” yazılıdır U.

[Gazel 3]²¹

[fā'ilatün / fā'ilatün / fā'ilatün / fā'ilün]

Cilve-gāh-ı cünbüş-i 'ālemde sırr ıřrākıyuz
Mālik-i rāz-ı nihān-ı enfüs [ü] āfākıyuz

Bī-tekellüf kām taḥşīl itmenün erbābıyuz
Kām-ı vaşlıñ cāmını 'uşşāka her dem sākıyüz

Pīç [ü] tāb-ı 'azm-ı rāh-ı Hākķ olan nā-çār için
Cāvidānı şanmañız zehriñ deli tiryākıyuz

Şu'le-i dildir zebānımdan çıkan her ḥarf u şavt
İzṭrāb-ı zulmet-i hicriñ dilā berrākıyuz

Vech-i Zāt-ı Kibriyādır her tarafından görinen
Len terānīniñ hicāb u kıyūdı yok iṭlākıyuz²²

Zāhiren **Vaşfi** müşāhid zāt-ı Bārī cümleden
Biz bu keşretde o nūr-ı vaḥdetiñ müştākıyuz

Qalbini rabṭ eylemiş her ehl-i dil bir zāne hep
Biz Hüsāme'd-dīne dil-bend eyledik 'Uşşākıyuz

[U/140b; A/22a]

²¹ Manzumenin başında "Ve Lehu Kıddise Sırrıhu" yazılıdır U.

²² Mısrada kalıp hatası vardır.

[Gazel 4]²³

[fâ'ilatün / fâ'ilatün / fâ'ilatün / fâ'ilün]

Güfte-i 'İsâ demân âdemde imân artırır
Âb-ı Hızr-âsâ hayât-efzâ olur cân artırır

Her ne deñlü gözedirse şavrı âdâbı mürîd
Ol kadar mürşid aña in'âm [u] ihsân artırır

Rişte-i şıdķıyla kim bend itse yâre kalbini
Çadrini gitdikce bu 'âlemde insân artırır

Eyleyen cem'iyyeti hâzır huzûr-ı pîrde
Zât-i pâk-i gevheri yektâda 'irfân artırır

Meslek-i pîr-i Hüsâme'd-dîne kim sâlik olur
Menzil ü maşşûdına âsân irer şân artırır

Hâzret-i Zühdiye dil-bend eyleyen ehl-i hüner²⁴
Dergeh-i vâlâda 'izz ü nâm [u] 'üvân artırır

Naẓm-ı eş'âr-ile merd-i kâmilânıñ şânını
Nezd-i ehl-i dilde dürri gevher-efşân artırır

Çeşm-i giryândan aña 'ayn-ı hayât olmuşam kim²⁵
Âb-ı rüy-ı dilberi câh-ı zenaḥdân artırır²⁶

Olsa **Vasfî** dâhil-i imkân eger zâr itmemek
İltifâtın 'aşık-ı şeydâya cânân artırır

²³ Manzumenin başında "Ve Lehu Kıddise Sirruhu" yazılıdır U.

²⁴ "dil-bend" kelimesi "dil-pezir" şeklinde yazılıdır U.

²⁵ "giryândan" kelimesi yerine "köhnideyem" yazılıdır U.

²⁶ "âb-ı rüy" kelimesi yerine "âb u rüy" yazılıdır U.

[U/140^b-141^a]

[Gazel 5]²⁷

[mefā'īlün / mefā'īlün / mefā'īlün / mefā'īlün]

Esīr-i leşker-i ađyār olup bī-çāreyim Allāh
Meded luşf eyle kıl imdād eyā řāh-ı kerem nā-gāh

Bugün çāh-ı zenađdān-ı dil-ārādan içerken şu
Düşüp murđ-ı gönül kaldı hayātından ramaķ eyvāh

Yetiş cāna bir leb imdād Felāřtün u Mesīhā-dem
Leb-i cān-bađř-ile āb-ı hayātın vir baña ey řāh

N'idem tenhā viřāl-i yār ile 'işretde iken dün
Gözetmiş görmüş ol kāfir raķīb-i cān-ıurāřān āh

Zebün-ı dām-ı zülfüm řākatim řāķ oldu ammā
Sīne hālī ğidā-yı mürđ-i cān oldu bi-ıamdillāh

Seriñ hāķ-i mezelletden řaķın kaldırma ey **Vařfī**
Murādın şehr-i cānān ise yokdur bundan 'ālī rāh

Baña a'dā hezārān iftirā itdi bugün ammā
Benim vuşlatdan özge bir şuçum yok bilmemi Allāh

²⁷ Manzumenin başında "Ve Lehu Kıddise Sırruhu" yazılıdır U.

[U/141^a]

[Gazel 6]²⁸

[fâ'ilatün / fâ'ilatün / fâ'ilatün / fâ'ilün]

Şalın ey serv-i bülendim nâz-ile reftâr-ile
Gül-şen-i ferhunde-dem tenhâ bugün ağıyar-ile

Bülbül-i şürideniñ tutdı cihân[ı] nağmesi
Bezm-i 'işretde gâlibâ oldu müheyyâ yâr-ile²⁹

Goncalar açıldı şahnda bâğa düşdi gülğüle
Raşş ider servi hırâmân 'andelîb-i zâr-ile

Åsumâna çıkdı feryâd [u] fiğânı bülbülüñ³⁰
Gülşen-i 'âlemde gördükce gül-ı ağıyar-ile

Gülşen-i küyuñda da'vâ-yı muhabbetten güle
Mâcerâyı naql ider bülbül ser-â-pâ zâr-ile

Vâkıf ol pervâneniñ ahvâli mâ fi'l-beyânı
Şu'le-engiz muhabbet gülleri hoş-yâr-ile

İltifât eyler midi eyâ behişt iklîmine
Dîde-i **Vasfî** şeref-yâb olsa ger dîdâr-ile

[U/141^a]

[Gazel 7]³¹

[mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün]

Baña bülbül gibi hayrân ü ser-girân iden bir şüh
Benim bâğ-ı cihânda dîdemi giryân iden bir şüh

²⁸ Manzumenin başında "Ve Lehu Kıddise Sirruhu" yazılıdır U.

²⁹ Mısrada kalıp hatası vardır.

³⁰ Mısrada bülbülüñ kelimesi çıkdı kelimesinden sonra da yazılmıştır U.

³¹ Manzumenin başında "Ve Lehu Kıddise Sirruhu" yazılıdır U.

‘İmāret eylemişken cem‘a olup mi‘mār-aşübān
Bir āteşle gönül iklīmini vīrān iden bir şūh

Olur zann itme ma‘mūr-‘ālem ey zāhid beni bildin
Gözüm yaşıyla hālķı ğarķ idüp tūfān iden bir şūh

Gül-i şad-berg-ile āb-ı zenehdānı idüp rūşen
Cihānı ser-te-ser bir bāğ-ile büstān iden bir şūh

Đalālet ehl[i] bir kāfir olup ĩmān getürmezken
Bugün Vaşfiyi haķķan şāhib-i ĩmān iden bir şūh

[U/141^a-141^b]

[Muhammes 1] ³²

[mefā‘ilün / mefā‘ilün / fe‘ulün]

Gönül bir dürr-i la‘l-i bī-bahādır
Gönül sulţān-ı taht-ı ıstıfādır
Gönül bir mürşid-i rāh-ı hüdādır
Gönül vaşlına yāriñ reh-nümādır
Gönül Haķķa Hudāya āşinādır

Gönüldür eyleyen her demde āhı
Gönüldür bildiren haķķı ke-mā-hı
Gönüldür rüh-ı a‘zam taht-gāhı
Gönül oldur nażar-gāh-ı ilāhı
Gönül mir‘at-ı Zāt-ı Kibriyādır

Odur cihānında ‘ilm-i Felāţūn ³³
Şafāsın añlamaz zāhir-ile dūn
Anıñ-çün devr ider bu çerh-i gerdūn
Gönülde derc olandurur meknūn
Gönül şandūka-i feyz-i udādır

³² Manzumenin başında “Ve Lehu Kıddise Sirruhu” yazılıdır U.

³³ Mısrada kalıp hatası vardır.

Ḥaķı seyrân ider her dem her ânda
Kerem kıl şüfiyâ dü ḵalma gümânda³⁴
Gâh ağlar gâh güler gâh fiğânda
Görürsün on sekiz biñ ‘âlem anda
Göñül bir bâr-gâh-ı mâ-verâdır

Anıñ zâtıyla ‘âlem olup kâ’im
Nühüfte anda aḥlâķ-ı mekârim
Odur ey nūr-ı dergâh-ı a’zamım
Teveccüh kıl **Şalâhîoğlı** dâ’im
Göñül şâhım maḵarr-ı ilticâdır

[U/141^b]

[Gazel 8]³⁵

[müfte‘ilün / müfte‘ilün / fâ‘ilün]

N’eyleyeyim ‘âlemi vîrân bu yâ
Ėamla döner ‘aksine devrân bu yâ

Bülbül-i giryân iken ‘âşık ‘aceb
N’oldı bugün gül gibi ḥandân bu yâ

Olduğımı ‘âleme rüsvâ benim
Sen de gelüp baḵsana seyrân bu yâ

Muşḥaf-ı ruḥ-sârıñı dil her şabâh
Ezber oḵur ḥâfız-ı Ḷur’ân bu yâ

Luḫfunı vâşıfda rüşendi didi
Ḥâtırıma gelmiyor insân bu yâ

Göñlini **Vasfîniñ** al ey pâdişâh
Saña yarar taḫt-ı Süleymân bu yâ

³⁴ Mısradaki “dü” kelimesi kalıp hatası sebebiyle yazılmamıştır.

³⁵ Manzumenin başında “*Ve Lehu Ḷuddise Sırruhu*” yazılıdır U.

[U/142^a-142^b; SE/s.456-457]

[Muhammes 2] ³⁶

[mefā'iliün / mefā'iliün / fe'ülün]

Göñül bir şāh-ı rāh-ı Kibriyādır
Göñül bir mevşil-i sırr-ı Hudādır
Göñül şahrāya iklīm-i vefādır
Göñül meydān-ı 'ālī cān-fezādır
Göñül bir kişver-i bī-müntehādır

Göñül bir mahzen-i ilm-i ilāhī
Göñüldür bir kitāb-ı pādişāhī
Göñüldür şerh iden zātı ke-mā-hī
Göñüldür gösteren cānāna rāhı
Göñül bir muḳtedā-yı enbiyādır

Göñüldür bir sarāy-ı zāt-ı bī-çün
Göñüldür dergeh-i pīr-i diger-gün
Göñüldür lā-cerem beyt-i hümāyün
Göñül şahnında lā-şey' çarḥ-ı gerdün
Göñül 'arş-ı mu'allādan 'alādır

Göñüldür mesned-i erbāb-ı hācet
Göñüldür pīşvā-yı ehl-i ṭā'at
Göñüldür kıble-i dīn-i sa'adet
Göñüldür mescid-i nūr-ı hidāyet
Göñül bir muştafā-nūr-ı hüdādır

Göñüldür Vaşfiyā şehr-i haḳīkat
Göñüldür taht-gāh-ı sırr-ı ṭarīkat
Göñüldür maḥrem-i sırr-ı şerī'at
Göñül burcunda vaşfi kıl meşīhat
Göñül bir mecma'-ı āl-i 'abādır

[OM/s.483; B/s.167; SE/s.455]

³⁶ Manzumenin başında "Ġazel ve lehu Ḳuddise Sirruhu Vaşfi en-Nāzillī" yazılıdır U.

[Gazel 9] ³⁷

[mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün]

Bilâ-şekk hâk-pâyıñ kîmyâdır Yâ Rasûlallâh
‘Uyûn-ı ‘âşıkâna tütüyâdır Yâ Rasûlallâh

Günâhım olmasa mânend hezârân küh-ı kâf-âsâ
Nigâhıñ olsa bir dem hep hebâdır Yâ Rasûlallâh

Behişt-i heşti tezyîñ eyleyen nûr-ı zuhûruñdur
Ziyâsı nûr-ı zâtıñdan nümâdır Yâ Rasûlallâh

‘Azâb-ı düzağlı çekmez saña ümmet olan âdem
Fe-terzâ saña Hâğdan bir ‘ağadır Yâ Rasûlallâh

Ümîd-i Vaşfi-i ‘âciz kapuñda bende olmakdır
Ki baş u cân saña ancak fedâdır Yâ Rasûlallâh

[SE/s.455-456]

[Gazel 10]

[mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün]

Hâyâl itme kabâ-yı hüsnü her bir sîm-ten geydi
Anı ‘âlemde ancak Yûsuf-ı gül-pîreñ geydi

Muhabbet bir haqîkat câmesidir şüfîye billâh
Kabâ-yı zühd ü taqvâyı ser-â-pâ çâk iden geydi

Vaşıl bir hil‘at-ı nûrânî iken geymedi kimse
Hecir bir âteş-efserken ‘aceb âşık neden geydi

Şafâdır bu libâs-ı nev iden terk-i sivâ geydi
Cefâ bir köhne hil‘atdır gelen geydi giden geydi

³⁷ Manzumenin başında “Na’t-ı şerîf” yazılıdır S.

Mu'anven bir abâdır 'ayn u zevk ey dil bu 'âlemde
İden çäk-1 giribân ağlas-1 çerh-i kühen geydi

Muhađđak hulle-i in'am-1 Bârîdir vişâl-i yâr
Çamu âlemde varım herkese yağma diyen geydi

Hađđikat zâhidâ bir kisve-i nür-1 ilâhîdir
Bi-hađđ-1 Kibriyâ sen geymedin ammâ giyen geydi

Beğenmezken harîr-i ağlas-1 gerdünü ehl-i hırş
Neden âhir zarûrî ihtiyâr itdi kefen geydi

Serin hâk-i der-i meyhâneye vaz' eyle ey **Vaşfî**
Çabâ-yı şevk-i zîbâyı ona ta'zîm iden geydi

[A/16^b]

[**Tarih 1**]³⁸

[fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]

Hâne-i tevhid-i Hađđ bünyâdıdır dervîşe 'id
Çünkü zikru'llâh ider uşşak eyyâm-1 sa'id

Anıñ için yapıdñ ey Rüşdî mağâm-1 zikr-i Hađđ
Dem-be-dem kıldın müşerref zâkir ü şeyh ü mürid

Ehl-i zikriñ mesned ü me'vâsını itdiñ küşâd
Ey şeh-i 'âlî-cenâb kâşif-i kenz-i vağid

Neyyir-i ezkâr-1 Hađđ burc-1 sa'âdetden tulü'
Eylesün bu dergehe zikriñde envârın mezid

Sâlikân-1 râh-1 Hađđ bi'l-cümle rüşen-dil olup
Meclis-i ezkâra gelsün olmasun bir dem ba'id

³⁸ Manzumenin başında "Rüşdî Efendimizin Dergâh Mihrâbında Olan Târîh-i Vaşfî" yazılıdır A.

Eylediñ dergâh-ı zikru'llâha ihyâ tâ ki Hâk̄k
Halka-i zikriñ küşâd itsün ilâ-yevmi'l-va'îd

Düşdi **Vasfî** böyle bir târih-i zîbâ du'â hem
*Levhaşa'llâh yapıdı **Rüşdî** dergeh yâ Hû cedîd*

Sene 1223³⁹

[A/17a]

[**Tarih 2**]⁴⁰

[*mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün*]

Hüsâme'd-dîn-i 'Uşşâkî tarîki erlerinden bu
Muhammed Şeyh Efendi kim haqîkat 'aşk-ile göçdi

Dü-'âlem kuṭb-ı aḫṭâbı idi bu zât-ı bî-hemtâ
Serîr-i 'âlem-i ma'nâya şimdi şevk-ile göçdi

Şu'â'-ı şad-hezâr envâr-ı Hâk̄k olmuş idi peydâ
Bu ğavş-ı rûh-ı kuds-ülfet o şeb kim nûr-ile göçdi

Bu dâna-yı haqîkat genc-i Hâk̄k[ı] eyledi izhâr
Ki sırr-ı 'âlem-i lâhût el-Hâk̄k keşf-ile göçdi

Dedi târihini **Vasfî** kemâl-i ehl olan **Hüsni**
*Muhammed Şeyhü'z-Zühdi dem-i yâ Hayy ile göçdi*⁴¹

Sene 1221

³⁹ Sene 1223 ifadesi 1222 şeklinde yazılıdır. Ancak mısraın ebced değeri 1223 tarihini vermektedir.

⁴⁰ Manzumenin başında "tarih" yazılıdır A.

⁴¹ Mısrada kalıp hatası vardır.

[A/18^a]

[Tarih 3]⁴²

[*mefā'iliün / mefā'iliün / fe'üliün*]

Ḥüsāme'd-dīn-i 'Uşşāķī tārīķi
Küşād oldu bu pīr-i reh-nümādan

Şarāb-ı vaḥdeti nüş itdi şimdi
Ecel cāma gelüp dest-i Ḥudādan

Nidā-yı *irci'ī* güş itdi cānı
Mücerred oldu ol dem mā-sivādan

Ḥaķīkat tācını giydi muḥaķķaķ
Libās-ı enbiyā geldi semādan

Ezelden **Vaşfiyā** tārīḥ düşdi
Cüdā Zühdi Muḥammed Şeyḥ fenādan

Sene 1221

[A/18^a]

[Tarih 4]⁴³

[*fā'ilatün / fā'ilatün / fā'iliün*]

Şā'im ü ḳā'im olup kırk yıl hemīn
Ḳādīu'l-ḥacāta vaż' itdim cebīn

Sen daḥı ey nūr-ı dīdem 'ākil ol
Eyle ḥalvet zühd ü taḳvā erba'īn

Olmasun 'ömrüñ hebā ey cān-ı men
Ḳıl iṯā'at Ḥaķķa ol rūḥu'l-emīn

⁴² Manzumenin başında "Bu tārīḥ şeyḥu'l-şuyūḥ-ı cedd-i rābi'imiz efendimiz Muḥammed Zühdi en-Nazilli Efendimiziñ vefāt tārīḥleridir" yazılıdır A. Manzume Muhammed Zühdi'nin mezar taşının doğu yüzüne yazılır.

⁴³ Manzumenin başında "tārīḥ" yazılıdır A. Manzume Muhammed Zühdi'nin mezar taşının güney yüzüne yazılır.

Gel ziyâret eyle kabrim başına
Ey benî yâd eyleyen ihvân-ı dîn

Âh idüp **Vasfî** disün târîhimi
Göçdi yok Zühdi Muhammed fahr-ı dîn

Sene 1221

[A/18^a]

[Tarih 5]⁴⁴

[fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]

Aşlını itdim Hudâdan çün taleb
İrci'î fermânı geldi der-âkab

Nür-ı zât-ı Kibriyâ oldu muhît
Olmuşam hâmüş ten oldum 'aceb

Cismimi peyk-i Hudâ geldi hemîn
Eyledim aqdâm-ı dergâh-ı edeb

Refrefe 'aşk-ile pervân eyleyip
Gülşen-i ma'nâya 'azm itdi bu şeb⁴⁵

Söyledi **Vasfî** beni târîh ile
'Âlem-i gaybîye uçdı Zühdi eb

Sene 1221

⁴⁴ Manzumenin başında "târîhî" yazılıdır A. Manzume Muhammed Zühdi'nin mezar taşının kuzey yüzüne yazılır.

⁴⁵ Muhammed Zühdi'nin mezar taşında "âlem" yazan kelime A nüshasında "gülşen" yazılıdır.

[A/18^b]

[Tarih 6]⁴⁶

[mefā'iliin / mefā'ilün / fe'üliin]

‘Anāşırdan olup rūḥum mücerred
Maḳām-ı vuşlatı buldum mücedded

Ferāğat eyledim dehr-i denīden
Oḳudum dem-be-dem çün ḥarf-i icād

Şarāb-ı vaḥdet-i ḥāşı idüp nüş
Ḥaḳīkat sekrini buldum mümecced⁴⁷

Muşallā-yı Cenāb-ı Ḥaḳḳda her dem
İmām-ı evliyā oldum mü'ebbed

Didi Vaşfī gelüp bir ehl-i tāriḥ
Serāy-ı vaḥdete gıtdi Muḥammed

Sene 1221

[A/18^a]

[Tarih 7]

[fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilün]

Şeyḥunā Zühdi Muḥammed itdi Ḥaḳḳa erba'in
Münis oldı [ol] cenāb-ı raḥmeten li'l-'ālemīn

Serveri rāh-ı Ḥüsāme'd-dīn-i 'Uşşākī olup
Ḳuṭb-ı āfāḳı ve enfüs tācını giydi hemīn

Mazhar-ı ilm-i ilāhī oldı şūr-ı ma'nevī
Virdi fetvā-yı Ḥaḳīkat bā-yesār [u] bā-yemīn

⁴⁶ Manzumenin başında “tāriḥ-i Zühdi” yazılıdır. A. Manzume Muhammed Zühdi'nin mezar taşının batı yüzüne yazılır.

⁴⁷ Muhammed Zühdi'nin mezar taşında “buldum” yazan kelime A nüshasında “oldum” yazılıdır.

Levh-i kalbi üzre yazdı nâme-i ümmü'l-kitâb
Cümle 'âlem andan aldı nüshâ-i hisşe haşîn

İtme şekk **Vaşfî** çıkup bir er didi târîhini
Rûh-ı Zühdi gülşen-i firdevse uçdı bi'l-yaķın

Sene 1221

[A/18^a]

[Tarih 8]

[fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]

Gülşen-i esrâra maḥrem oldı Zühdi bi's-su'üd
Murğ-ı rûhı 'âlem-i lâhûta itdi çün su'üd

Şâhib-i tâc-ı velâyet kuṭb-ı dîn-i Aḥmedî
Vâriş-i nûr-ı Muḥammed mefḥar-ı ehl-i şuhûd

Mazḥarât-ı kalbe oldı kâşif-i Ḥaḥka'l-yaķın
Fâtiḥ-i esrâr-ı ğaybî merd-i cellâd-ı 'ukûd

Buldılar hoş-bü mübârek merḥad-i pâkinde kim
Her melek yaķdı getirdi cennet-i a'lâdan 'üd

Eyledi çâk-ı girîbân 'âşîkân-ı ehl-i dîn
Girye vü âh-ile şimdi âsumâna çıķdı düd

Vaşfiyâ ğam çekme târîḥ-i ḥaķîḳat şehrine
Göçti faḥr-i evliyâ Zühdi Muḥammed bi'-kuyûd

[1221]

[Tarih 9]⁴⁸

[fā'ilatün / fā'ilatün / fā'ilatün / fā'ilün]

Bu ziyâret-gâh-ı 'uşşâkî ilâhîdir hemîn
Kim nidâ itdi melâ'ik *udhulühâ âminîn*

Gülşen-i cennet budur dünyâda itdi âşikâr
Kâ'inâtıñ hâliki perverdigâr 'ayne'l-yağîn

Kim bu hâke defn olundu öyle bir zât-ı şerîf
Nür-ı zâtı Hâk vücûdı kalbidir 'arş-ı mubîn

Çün maţâf-ı sâkinân-ı zîr u bâlâ lâ-cerem
Hânegâh-ı rûh-ı kuds-i dergeh-i hüsn-i haşîn

Kırk yıl oldı şâ'imi kâ'im bu zât-ı muhterem
Rûz u şeb seccâde-i hâcete vaz' itdi cebîn

Heşt u şeşti sâl oldı murğ-ı câna 'unşûrı
Şimdi oldı âşiyân-ı ravza-i huld-i berîn

Çünkü mir'ât-ı dilinden gör bu 'âlem ki harâb
Bir yere 'azm itdi kim bir cümle hayrân-ı hurîn

Kutb-ı iklîm-i bekâbillâh gavş-ı ma'nevî
Pâdişâh-ı 'âlem-i lâhût emîr-i mülk-i dîn

Mesleği Pîr Hüsâme'd-dîne 'uşşâkî dedem
Ordu oldı sâliki binbir nefer ehl-i yağîn

Meclis-i 'ilminde bu zât-ı haķîkat-küsterin
Keff-i bozorg ser-be-ceyb itdi cemi'-i 'arîfîn

⁴⁸ Bu tarih manzumesi Yeşil Türbe içinde asılı bir tabloda latin harfiyle yazılmıştır. Oldukça hatalı okumalar içeren metni mümkün mertebe ilgili metinden hareketle düzeltme yoluna gittik. Çerçevenilmiş bu manzumenin başında "Tarihî Türbe'î Muhammed Zühdi Kuddise Sirre Kûfte'î Vasfî'nin Nazilli Kûddüse Sirrehû" yazılmıştır.

Görmedi âyîne-i kâlbende bir dem ğayrıyı
Olmadı dünyâ vü mâ-fihâ oña bir dem qarîn

‘Ayn-ı nûrî zât-ı pâki kibriyâdır şüphesiz
Gerçi halk oldu vücûdî şüretâ ez-mâ’-i tîn

Tâc-ı kerremnâ aña mensûb oldu bâ-sa‘îd
Şüret-i ma’nâda ‘âlî eyledi cân âferîn

Dünyâ vü ‘uqbâda aña luğf ile mes‘ûd idüp
Eyledi Bârî te‘âlâ kam-yâb-ı kâmilîn

Mürdeler ihyâ’ı cân bahş eyledi oldu bu zât
Hem-demi rûh-ı Mesîhâ vü Hızır hemhâl nişîn

İtmedi Hâkdan dilek dür olmadı bir demde hiç
Çarğ geçer fenânûñ evzâ’-ı ğarîbinden hâzîn

Böyle ‘âlî-şân olan zât-ı mekârim-pîşeniñ
Niyet itdiler binâ-yı türbesin ez-mihterîn

Olmadı bir ferde tevfiğ-i Hudâ ammâ be-nâm
..... Mîr ‘Âlî itdi bünyâd âferîn

Böyle zî-ğadr-i şerîf zâtıñ mağâmı
Olsa hâki ‘anber u taşî dağî dürr-i simîn

Ğubbe-i fâkı tamâm oldu didi hâtif bunu
Mü’minâna eş-şalâ’ hüdâvend-i mu‘în

Fikr idüp târihîni tağkîğ u tedkîğ eyledi
Nükte-sencân-ı cihân u merdümân-ı ğurde-bîn

Ben dağî itdim su’âl ol zât-ı ‘âlî-şâna kim
Mağzen-i sırr-ı Hudâ mağbûl-ı Rabbu’l-‘âlemîn

Tâ ziyâret eyledi geldi hemân ol nüktedân
Ser-fürû itdi bi-resm-i evliyâ-yı kümmelîn

Ġarqa-i deryâ-yı envâr-ı ilâhî oldı tâ
Şahre geldi kim baña didi eyâ Vaşfî hemîn

‘Âlem-i ma‘nâda seyr itdim ki şâf şâf geldiler
Cümle rûh-ı evliyâ vü enbiyâ vü mürselîn

Yazdılar bu levhâ-yı altuna târîh her biri
Ey benim cânım bi-Haqq Ka‘be vü Rabbu’l-‘âlemîn

Ġudret-i Bârî Ġudâda çıkdı târîh evvelâ
Hâzihî *cennâtü ‘Adnî fedhulühâ hâlidîn*

Ravza-i kuşbı zemîn târîh itdi sāniyen
Ġazret-i Âdem nebiyyullâh vâşıl mü‘minîn

Ravza-i kuşb-ı cihân zühdü bu cây itdi rüsüm
Ġazret-i Ġavvâ ki oldur Âdeme naqş-ı nigîn

Ġazret-i Ya‘kûb u Yusûf ravzâ-i râh-ı Ġudâ
İtdiler anlar ki vaşl ü hecr ile şâd u gamîn

Hem Süleymân ile Aşaf geldiler ‘ünvân ile
Ġayme-i mürşid diye yâd itdiler o hîn

Türbe-i târîh didi geldi daği bir rûh kim
Ġirmen-i lütfunda ehl-i ‘âlem oldı hoş cebîn

Geldi bir rûh çekdi ismullâh [ile] itdi tavâf
Ka‘betü’l-‘uşşâk aña târîh diyüp itdi yemîn

Ġânegâh-ı ‘aşık itdi geldi hem bir pîr-i Ġaqq
Ġâkini ol dem Ġudâ kıldı bi-‘aynı ‘anberîn

Nâzeninân-ı ‘Alî Fâtıma geldi dağı
Bâğ-ı ‘Adn itdiler onlar kim iki gül yâsemîn

Çâr-ı yâr ile Resûl-i Kibriyâ geldi vü hem
Kim o şâh-ı ‘âlem ‘âlemdir gulâm-ı kemterîn

Ûuvve-i kudsiyye vü nûrı nübüvvet hâkine
Tütüyâ-yı çeşm-i cân târihi itdi ba‘de-zîn

Her melek geldi didi ravza-i târih-i tām
Türbe-i Zühdi Muhammed mahfel-i rûhu’l-emîn

[1229]

Sonuç

Bu çalışmada, 18. yüzyılın ikinci çeyreğinde doğup 19. yüzyılın ortasında vefat eden Uşşâkî şeyhlerinden Nazillili Ali Gâlib Vasfî’nin hayatı ortaya konulmuş ve kaynaklarda yer alan manzumeleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın neticesinde Ali Gâlib Vasfî’nin hayatı, manzumeleri ve Vasfî mahlası taşıyan diğer şairlere dair şu tespitlere ulaşılmıştır:

1. Kaynaklarda Ali Gâlib Vasfî’den başka Vasfî mahlasını kullanan 14 şair vardır. Bu isimlerden biri olan Ali Rıza Vasfî’nin manzumeleri İBB Atatük Kitaplığı Nadir Eserler Bölümünde Ali Gâlib Vasfî adına yanlış kataloglanmıştır. Muhammed Nuru’l-Arabi’nin halifelerinden olan Ali Rıza Vasfî, Aldulbaki Gölpınarlı tarafından Âşık Vasfî adında biri olarak ifade edilmiştir. Ali Rıza Vasfî, diğer adıyla Âşık Vasfî’ye ait olan manzumeler tespit edilip bir yüksek lisans tezine konu edilmiştir.

2. Ali Gâlib Vasfî'den bahseden ilk kaynak Bursalı Mehmed Tahir'dir. Ancak onun Vasfî hakkında verdiği bilgiler sınırlı olmakla birlikte vefat tarihi olarak belirttiği 1216/1801 tarihi hatalıdır. İkinci ve asıl kaynak hükmündeki Vassâf'a ait bilgilerde geçen 1266/1850 tarihi Ali Gâlib Vasfî'nin asıl ölüm tarihidir. Yine onun zikrettiği 1146/1733 tarihinde Nazilli'de doğmuştur. Uzun bir ömür sürmüş, milâdi esasla 117 yıl yaşamıştır.
3. Ali Gâlib Vasfî'nin asıl mezar taşı kayıptır. Mezarı Nazilli'de ikamet eden Kütahyalı Şeyh Bıçakçı Ahmed Dede tarafından Nazilli'deki Yeşil Türbe yanından diğer Uşşâkî büyüklerinin kabirleriyle birlikte alınarak Nazilli'deki Evranlı Mezarlığı'na defnedilmiştir. Mezarı 1980'lerde Ali Talip Çatalyürek tarafından tamir edilmiş ve bugünkü hâlini almıştır. Şimdiki mezar taşı latin harflidir.
4. Ali Gâlib Vasfî'den bahseden kaynakların büyük kısmı *Osmanlı Müellifleri* ile *Sefîne-i Evliyâ*'daki bilgileri aynen tekrar eden çalışmalardır. Ali Gâlib Vasfî'nin hayatına dair anlatılan bazı menkıbevî bilgiler *Sefîne-i Evliyâ*, *Uşşâlilik* ve *Gayb-ı Hayat* isimli eserlerden derlenerek gün yüzüne çıkartılmıştır.
5. Aydın'ın Nazilli ilçesinde dedesi Ahmed Efendi gibi âlim olan ve babası Muhammed Zühdî gibi müftülük görevi yapan Ali Gâlib Vasfî, kendi oğlu Muhammed Tevfik Efendi'yi de müftü olarak yetiştirmiştir. Diğer oğlu Mehmed Şahabeddin Sadullah'tır.
6. Babası Muhammed Zühdî Efendi ile Nazilli'ye gelen Uşşâkî dergânının şehyliğini yapmış; kendisi daha hayatta iken oğlu Muhammed Tevfik'e icazet vererek aralarında büyük bir muhabbet olan Ömer Hulûsî'nin, Muhammed Tevfik Efendi tarafından yetişmesine öncülük etmiştir.
7. Nazilli'de kırk dört yıl müftülük görevinde bulunan Ali Gâlib Vasfî'ye ait Osmanlı Arşivinde herhangi bir belgeye ulaşamadık.
8. Bursalı Mehmed Tahir ve Vassâf'ın Arapça, Farsça ve Türkçede şiir yazdığını söyledikleri Ali Gâlib Vasfî'nin sadece Türkçe

şiiirleri tesbit edilebilmiştir. Vassâf'ın işaret ettiği külliyâta dair bir karine bulunamamıştır. Bununla birlikte, külliyatı bir araya toplayıp yazdığı söylenen Muhammed Emin-i Tevfik Efendi'nin vakfettiği 471 eserin fihristine ulaşılmış ve eserler arasında sadece Ali Gâlib Vasfî'nin gazelleri olduğu bilgisinin yer aldığı görülmüştür. Fihristte yer alan mühürden ve yazı hattından tesbit ettiğimiz bu defter ve Muhammed Emin-i Tevfik Efendi bir yüksek lisans öğrencisine tez konusu olarak verilmiştir.

9. Süleymaniye Kütüphanesi Uşşâki Tekkesi numara 65'te kayıtlı olan Ali Gâlib Vasfî'ye ait manzumeleri de Muhammed Emin Tevfik Efendi istisah etmiştir. Bu manzumelerden sonra boş kalan birkaç varağa başka bir küçük hacimli eser yazmış olması müstensihin elinde Vasfî'ye ait başkaca şiir olmadığına delili sayılabilmektedir.
10. Ali Gâlib Vasfî manzumelerinde *Vasfî* mahlasını kullanmış sadece bir manzumesinde *Salâhioğlu* mahlasına yer vermiştir. Abdullah Salahaddin Uşşakî divanında bakıp bulamadığımız bu manzume müstensihe göre Vasfî'ye aittir. Ömer Hulûsî ve Bozdoğanlı Fethî gibi uşşâki şeyhleri kendi dîvânlarında Ali Gâlib Vasfî'den *Aliyyü'l-Vasfî* şeklinde bahsetmektedirler.
11. Ali Gâlib Vasfî'ye ait olduğunu tesbit ettiğimiz manzumelerin sayısı 22'dir. Tümü aruz kalıbıyla yazılmış olup 4 farklı kalıp kullanmıştır. En çok kullandığı kalıp remel bahridir. Bu manzumelerden 1'i Çanakkaleli Bektaşî Şeyhi Sâlim Baba'nın Ali Gâlib Vasfî'ye hitaben yazdığı manzumeye Vasfî'nin yaptığı tanzirdir. Kaynaklarda öne çıkan manzume budur. Diğer 20 şiirin 10'u gazel, 9'u tarih manzumesi ve 2'si muhammestir. Ali Gâlib Vasfî tarih düşürmede yeteneklidir. Tarih manzumelerinin 1 tanesi Süleyman Rüşdî'nin Karacasu'daki dergâhının yapılışına düşürdüğü tarihtir. Diğer 7 tarih babası Muhammed Zühdi Nazillivî'nin vefatına düşürdüğü tarihler olup 4 tanesi babasının mezar taşında dört yönde yazılıdır. Annesinin vefatına düşürdüğü sekiz satırlık tarih manzumesi tam olarak okunamamaktadır. Ancak Yeşil Türbe'nin önündeki tanıtım levhasında da yazan tarih

mısraının “*Kasr-ı Firdevse gitdi vâlide âh*” şeklinde düzeltilmesi gerekmektedir. Yeşil Türbe’nin yapılaşa dair düşürdüğü tarih manzumesi türbenin içinde latin harfleriyle yazılıp çerçevelemiş hâldedir.

12. Manzumeler ikisi biyografik çalışmalar olmak üzere 7 ayrı kaynakta dağınık hâdedirler.
13. Mevcut kaynaklardan hareketle hayatını ve tespitini yapabildiğimiz bazı manzumeleri ile Ali Gâlib Vasfî’nin Uşşâkîlik yolundaki etkisine işaret etmeye çalıştık. Şahıs kütüphanelerinde olduğuna inandığımız yazmalar gün yüzüne çıktıkça Ali Gâlib Vasfî’nin hayatı ve manzumelerine dair daha detaylı bilgilere ulaşmak ihtimal dâhilindedir.

Kaynakça

- AÇAR, Bedriye Gülay, (2018), *Salâhaddîn-i Uşşâkî'nin Türkçe Divanı ve İncelemesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- AKIN, Ertan, (2022), *Şeyh Vasfînin Sevâtı' Adlı Eseri (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- AKKUŞ, Mehmet, (1998), *Salâhaddîn-i Uşşâkî (Salâhî)'nin Hayatı ve Eserleri*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- AKSOYAK, İsmail Hakkı, (2020a), "Vasfî", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, erişim tarihi: 13 Nisan 2024, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/vasfi-mdiki>
- AKSOYAK, İsmail Hakkı, (2020b), "Vasfî, Mehmed Sâlih", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, erişim tarihi: 13 Nisan 2024, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/vasfi-mehmed-salih>
- AKÜN, Ömer Faruk, (1992), "Bursalı Mehmed Tahir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 6, 452-461. TDV Yayınları.
- ALAGÖZ, Erkan, (2020), *Muhammed Nûru'l-Arabî'nin el-Envâru'l-Muhammediyye fî Şerhi Risâleti'l-Vücûd Adlı Eserindeki Tasavvufî Görüşleri*, Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ali Galib Vasfi Nazillili, *İlahiler*, İBB Atatürk Kitaplığı, Nadir Eserler, Bel_Yz_K.000574.
- APAK, İlhan, (ed. 1992). "Ali Gâlib Vasfî (Nâzilli)", *Evlialar Ansiklopedisi*, Cilt 3, 70, İhlas Gazetecilik Holding A.Ş.
- APAK, İlhan, (ed. 1993). "Ali Gâlib Vasfî Efendi", *Türkiye Gazetesi İslam Âlimleri Ansiklopedisi*, Cilt 17, 347-348, İhlas Matbaacılık Gazetecilik ve Sağlık Hizmetleri A.Ş.
- ARSLAN, Mehmet, (2020), "Vasfî/Berkî, Şeyh Ali Vasfî", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, erişim tarihi: 13 Nisan 2024, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/vasfi-berki-seyh-ali-vasfi>
- BAŞ, Mehmet Şamil, (2014), *Aydınlı Bir Uşşâkî Şeyhi Ömer Hulûsî ve Dîvân'ı*, İstanbul: Okur Akademi Yayınları.

- BAŞ, Mehmet Şamil, (2021), "19. Yüzyıl Mutasavvıf Şairlerinde Nâzenîn-i Uşşâkîlik Etkisi", *Sahn-ı Semân'dan Dârülfünûn'a Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası XIX. Yüzyıl*, (Ed. FURAT, Ahmet Hamdi), 505-536, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.
- BAŞ, Mehmet Şamil, (2022), *Bozdoğanlı Mustafa Fethî ve Dîvân'ı*, Ankara: İlahiyat Yayınları.
- BAŞAR, Yunus, (2021), *Muhammed Tahir Safoeddin Divanı (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- BOLAT, Ali, (2015), *Muhammed Nuru'l-Arabi Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri*, İstanbul: H Yayınları.
- Bursalı Mehmed Tahir bin Rifat, (1324), *Aydın Vilâyetine Mensûb Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihîn ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli*. İzmir: Keşişyan Matbaası.
- Bursalı Mehmed Tahir, (2000), *Osmanlı Müellifleri I-II-III ve Ahmed Remzî Akyürek Miftâhu'l-Kütüb ve Esâmî-i Müellifin Fihristi*, (Haz. TATÇI, Mustafa ve Cemal Kurnaz), Ankara: Bizim Büro Yayınları.
- İbrahim Cavid, (2010), *Aydın Vilâyet Sâlnâmesi R. 1307/H.1308*, (Haz. BABUÇOĞLU Murat ve Cengiz EROĞLU, Abdülkerim ŞAHİN), Ankara :TTK Yayınları.
- Cönk, İstanbul: İBB Atatürk Kitaplığı, Nadir Eserler, OE_Yz_001607.
- CUNBUR, Müjgan, (2007a), "Vasfî (16.yy.)", *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, Cilt 8, 502, AKM Yayınları.
- CUNBUR, Müjgan, (2007b), "Vasfî (-1801)", *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, Cilt 8, 503, AKM Yayınları.
- CUNBUR, Müjgan, (2007c), "Vasfî (?-1896)", *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, Cilt 8, 503, AKM Yayınları.
- CUNBUR, Müjgan, (2007d), "Vasfî (1923-?)", *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, Cilt 8, 504, AKM Yayınları.
- ÇATALYÜREK, Ali Talip, (1996), *Divan-ı Hazreti Ahmet Talip İrşadi ve Divan-ı Hüseyin Hüsnü*, İzmir: Renk Matbaacılık.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet, (1980), *Vasfî, Dîvân (Tenkidli Basım)*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- ÇAVUŞOĞLU, Raşit, (2016), "İşrâdiyye'nin Kurucusu Ahmed Tâlib-

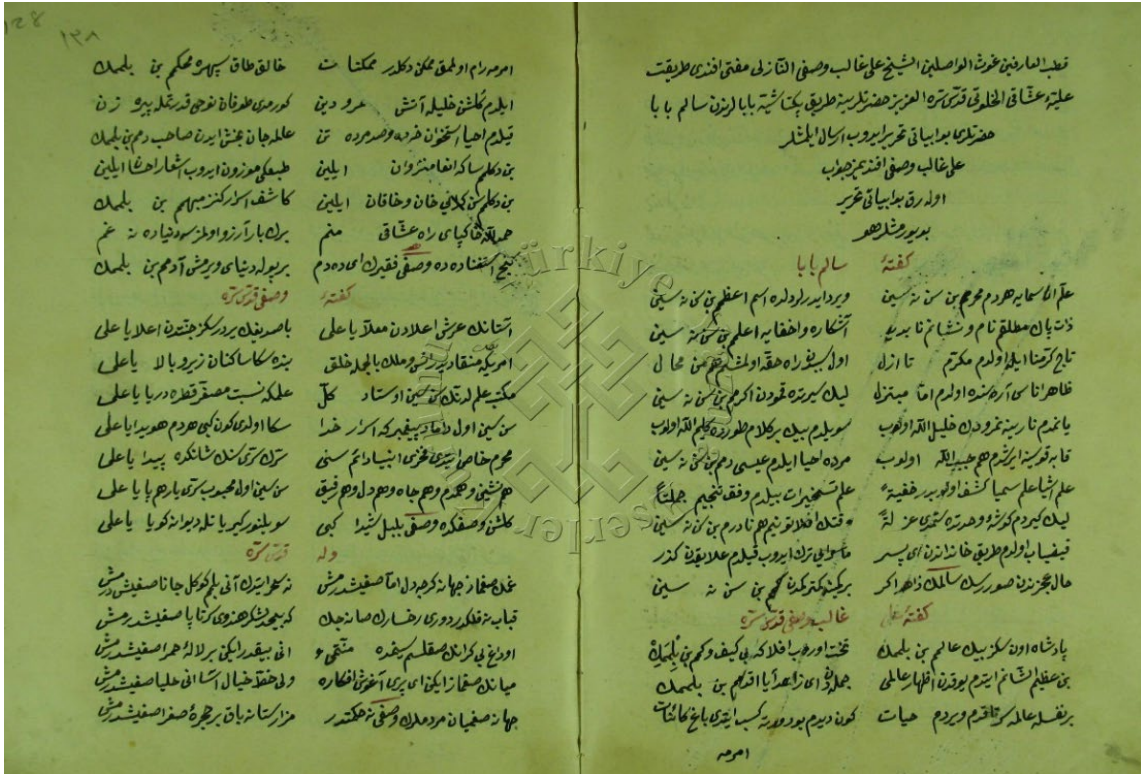
- i İrşâdî ve Dîvânı", *Kuşadalı İbrahim Halvetî ve Kuşadası ve Civarında Tasavvufî Hayat*, (Ed. KONUR, Himmet), İzmir: Tıbyan Yayıncılık, 222-237.
- ÇAVUŞOĞLU, Raşit, (2017), "Ahmed Tâlib-i İrşâdî'nin Dîvân'ı Üzerine", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 19, 1-18. <http://dx.doi.org/10.15247/dev.2403>.
- ÇİLLİ, Bilal Reşid, (2003), *Uşşakilik*, Antalya: Güneş Ofset.
- DÜNDAR, Mesut, (2017), "Çanakkale'de Geç Osmanlı Dönemi Camileri", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, 23, 61-92.
- ERDEM, Nihal, (2019), *Aydın ve Çevresinde Tasavvufî Hayat*, Yüksek Lisans Tezi, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ERDOĞRU, M. Akif, (1994), *Bursalı Mehmed Tahir bin Rifat Aydın Vilayet'in Mensûb Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihîn ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli*, İzmir: Akademi Yayınları.
- ERGÜN, Ramazan, (1998), *Aydın'ı Aydınlatanlar Aydın Meşhurları*, Aydın: Türk Ocakları Aydın Şubesi Yayını.
- ERGÜN, Ramazan, (2018) *Aydın'ı Aydınlatanlar Aydın'ın Tarihi, Antik Kentleri Tarihi Eserleri ve Yetiştirdiği Kişiler*, Aydın: Başkar Ofset.
- GÖKÇE, Hasan, (2014), *Kefevî Tekkesi Şeyhi Ali Vasfî Efendi (Hayatı Sanatı ve Eserleri)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- GÖLPINARLI, Albülbaki, (1931), *Melâmîlik ve Melâmîler*, İstanbul: Devlet Matbaası.
- GÜZ, İbrahim, (2007), *Gayb-ı Hayat (Hz. İmam Ali'nin Velayet Yolundaki Silsileyi Arifan)*, İstanbul.
- KAPLAN, Yunus, (2020a), "Vasfî, Rüstem Vasfî Efendi", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, erişim tarihi: 13 Nisan 2024, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/vasfi-rustem-vasfi-efendi>
- KAPLAN, Yunus, (2020b), "Sâlim, Mehmed Sâlim Efendi", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, erişim tarihi: 13 Nisan 2024, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/salim-mehmed-salim-efendi-mdbir>
- KARAGÖZLÜ, Volkan, (2020), "Abdurrahim-zâde Mustafa Vasfî",

- Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, erişim tarihi: 13 Nisan 2024, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/vasfi-abdurrahimzade-mustafa-vasfi>
- KESİK, Beyhan, (2020), “Vasfı”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, erişim tarihi: 13 Nisan 2024, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/vasfi-mdbir>
- KILIÇ, Filiz, (2020), “Vasfı Çelebi”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, erişim tarihi: 13 Nisan 2024, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/vasfi-vasfi-celebi>
- KILIÇ, Mahmud Erol, (2012), “Uşşâkiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 42, 232-233, TDV Yayınları.
- KÖKSAL, Mehmet Fatih, (2020), “Ahmed Vasfı”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, erişim tarihi: 13 Nisan 2024, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/vasfi-ahmed-vasfi>
- KÖKSAL, Mehmet Fatih, (2022), “Vasfı”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, erişim tarihi: 13 Nisan 2024, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/vasfi>
- KÖSEOĞLU, Mehmed Akif, (2012), “Tarîk-i Halvetiyye ve Şubeleri”, *Keşkül*, 23, 97-101.
- Kurul, (2007), “Vasfı (1851-1910)”, *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, Cilt 8, 503-504, AKM Yayınları.
- KUŞKU, Onur, (2020), “Çanakkale Kurşunlu Camii”, *Çanakkale Harbi*, erişim tarihi: 23 Nisan 2024, <https://www.canakkaleharbi.com/2020/05/28/canakkale-kursunlu-camii/>
- Mehmed Nâil Tuman (2001), *Tuhfe-i Nailî Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, C. I-II. (Haz. KURNAZ, Cemâl ve Mustafa Tatçı), Ankara: Bizim Büro Yayınları.
- MUHTAROVA, H, (2007), “Vasfı Muhammedcan Muhtarov (1908-Eylül 1971)”, *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, Cilt 8, 504-505.
- ONAT, Fehamet, (1984), *Büyük Türk Mutasavvıflarından Pîr Hasan Hüsâmeddin Uşşâkî K.S. ve Hulefâsı*.
- Osmanzâde Hüseyin Vassâf, (2006), *Sefîne-i Evliyâ*, (Haz. AKKUŞ, Mehmet ve Ali Yılmaz), Cilt V, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- ÖZKAYNAK, Kemal, (1944), *Aydın Şairleri ve Müellifleri*, Aydın:

- Aydın Halkevi Dil Edebiyat Neşriyatı C.H.P Basımevi.
- SAATÇİ, Önder (2015), "Irak Türkmenlerinde Bir Dilci: İhsan S. Vasfî", *Kardaşlık*, 66, 24-27.
- Sadık Vicdânî, (1338), *Tomar-ı Turûk-ı Aliyye'den Halvetiyye*, İstanbul: Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası.
- SAYAR, Ahmet Güner, (1995), "Ergin, Osman Nuri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 11, 297-298. TDV Yayınları.
- ŞENGÜN, Necdet, (2016), "Tasavvufî-Edebî Bir Muhit Olarak Aydın: Aydın Uşşâkî Şâirler ve Şiirleri". *Kuşadalı İbrahim Halvetî ve Kuşadası ve Civarında Tasavvufî Hayat*, (Ed. KONUR, Himmet), İzmir: Tıbyan Yayıncılık, 181-200.
- ŞENGÜN, Necdet, (2020), *Aydın Karacasulu Bir Uşşâkî Yemez-zâde Süleyman Rüşdî ve Bilinmeyen Eserleri*, İstanbul: Okur Akademi Yayınları.
- Şiir Mecmuası*, İBB Atatürk Kitaplığı, Nadir Eserler, Bel_Yz_K.000590.
- TANÇ, Nilüfer, (2020), "Vasfî, Ali Gâlib", *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, erişim tarihi: 13 Nisan 2024, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/vasfi-ali-galib>
- TANMAN, Tuğrul vd. (1994), "Uşşâkîlik", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 7, 329-331.
- Tarikat-ı Uşşakiyye silsilelerinden bazılarının divanı, tasavvufi şiirleri (Merhum Esad'dan): Tarikat-ı Uşşaki değerleri*, İstanbul: İlmî Araştırmalar Merkezi (İLAM) Kütüphanesi, Nu.27564 İG,
- TAŞTAN, Osman, (2009), *Şeyh Vasfî'nin Nahv-ı Osmanî Adlı Eserinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türk dili ve edebiyatı ansiklopedisi: Devirler, İsimler, Eserler, Terimler* (1998), (Yay. Haz. ELVERDİ, Ezel), Cilt 8, 514.
- ULUDAĞ, Süleyman, (1997), "Uşşâkiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 15, 393-395, TDV Yayınları.
- USTA, Muhiddin, (2006), *Tabibzâde Mehmed Şükrî Efendi ve Silsilenâme-i Sûfiyye İsimli Eseri*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- UYSAL BOŞÇA, Hatice, (2010) *Şeyh Vasfî-Hayatı, Sanatı, Eserleri*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- ÜNVER, Niyazi, (2007a), “Vasfî (1454?-1514)”, *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, Cilt 8, 502, AKM Yayınları.
- ÜNVER, Niyazi, (2007b), “Vasfî (?-1595)”, *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, Cilt 8, 502, AKM Yayınları.
- ÜNVER, Niyazi, (2007c), “Vasfî (16.yy.)”, *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, Cilt 8, 502, AKM Yayınları.
- ÜNVER, Niyazi, (2007d), “Vasfî (?-1843ds.)”, *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, Cilt 8, 503, AKM Yayınları.
- ÜNVER, Niyazi, (2007e), “Vasfî (1807-1862)”. *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, Cilt 8, 503, AKM Yayınları.
- YAĞCI, Süleyman Nuri, (2017), *Ömer Karîbî ve Dîvânçe’si (İnceleme – metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- YAKIT, İsmail, (1992), *Türk-İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- YILDIRIM, Ayten, (2020), *Güft-i Vasfî (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- YILDIRIM, Ayten, (2022), “XIX. Asrın Bilinmeyen Şairi Vasfî ve İki Elif-Nâmesi”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 28, 691-713. <http://dx.doi.org/10.15247/dev.3061>.
- YÜCER, Hür Mahmut, (2009), “Sefîne-i Evliyâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 39, 303. TDV Yayınları.
- YÜKSEL, Murat (1993), *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri (Osmanlı Dönemi)*. C. 1. Trabzon: Yunus Dergisi Yayınları.
- YÜKSEL, M, (2007), “Vasfî (19.yy.)”, *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, Cilt 8, 503, AKM Yayınları.

Ek- Örnek Varaklar:

M. Emin Tevfik Efendi'nin istinsah ettiği Ali Gâlib Vasfi Efendi'ye ait bazı manzumeler, Süleymaniye Kütüphanesi, Uşşaki Tekkesi, Nu.00065-003, vr. 139^b-140^a.

تاریخ ذھری	
عناصردن اولوب روضه مجرد	مفهم وصالی بولم مجرد
فرغت ایدم دهر دندند	اوفرده دمیم جردن حرف ایجه
شعب و حیرت حاضی ایدوب نیش	حقیقت سکرخی ایلیم مجه
صفتی جناب حقه هریم	امم اولها اولیم مؤبده
دیوی وصفی کلهب برهله تاریخ	سرای وهدنه کنیک محمد
لکلمه	
شیخنا زهدی محمد ایدیک حقا ایلدین	بولسن اولری جناب رحمة لعلالین
سروری راه حمال الیه عشاقی اولوب	قلبه افاقی وانفسی ناجی کیک کیهلین
ظریف علم آلهن اولری صوری صوفیک	وبردی فزای حقیقت باسار باجمیه
لوح قلبی اوزده یازدی نامه اسم الکتاب	جد علم انیت اریک نسیخ حصه مصیبت
انجه شک و صفی چقوب بر ایدیک تاریخ	روح زهدی کاشنه فریوس ایدیک باقیفه
لکلمه	
طشنه اسرار محکم اولری زهدی بالصدور	مخبر بومی عالم لاهرنه ایدیک چودر سمود
صحبی نای و بلایت قلبیه دهره امریک	واریش نور محمد فخر اهل شهبود
ظلمت قلبیه اولری کاشنه همه ایفلیت	فاخر اسرارچی مرد حلاوت عضود
بولدیر جویشو حیلان مرفه پاکنه کیم	هرولده باقری کوردک جنبه اعلیله عود
ایلیک جاه کربانت عاشقانه اهل دبه	کریه و اهدیشیک انسانه حقیقت دود
وصفیا علم کیم تاریخ حقیقت شهبود	کوردی فخر اولیا زهدی محمدی فیود
لکلمه	
تاریخ	
بدر تاریخ شیخ الشیوخ حید را همز افند ز شیخ محمد زهدی المانی افندیک وفات تاریخجه	کشد اولری بولم رهاق دلف
حسام الدین عشاقی طالبی	احل جام کلهب دست خلدولت
شذیبه و حیرت نیش ایدیک شریک	مجرد اولری اولیم مصلودت
نالی اجمین کوشی ایدیک جاضف	لباس انبیا کلدک سادولت
حقیقت ناجی کیدک محفوه	جهد زهدی حیرتخی فنادولت
انزلیت وصفیا تاریخ دوشدک	لکلمه
تاریخ	
صائم و قائم اهلرب فرقه بیل همدیه	خاضق اهلحاجانه وضع ایدیم جیبیل
سه رض ای نردیم عاقل اول	ایله حلاوت زهد و لقطه ایدیم
اوهده عریک هیا ای جاده و حرم	قبل اطاعت حقه اول روح ایدیم
کل نیایش امله فیرم باشنه	ای نجب یاد ایلدین اهل اولت
آه ایدوب وصفی دیسوند تاریخ	کوردی یوره زهدی محمد فیرت
لکلمه	
تاریخ	
اصلی ایدیم خلدولت جلیت طالب	ایچی قیامت کلدک ده غضب
نورذات کربیا اولری محیط	اولشم جاموش نه اولدم کجب
جسمی بیک خدا کلدک هویب	ایلمم اقلیم ده راه ادب
مرفه حقیقتیه پرواز ایلدوب	کلشه مصنایه عظیم ایدیک بوشب
سوریدک وصفی نبی تاریخ ایلده	عالم فوجی به اوچدک زهدی ابد
لکلمه	
یا علی	

Ali Gâlib Vasfi'nin Bazı Tarih Manzumeleri, İlmî Araştırmalar Merkezi Kütüphanesi, Nu. 27564 İG, vr. 18^a ve 18^b.